

TRAGEDIA CLERULUI ȘI DISTRUGERILE SUFERITE DE BISERICILE ROMÂNEȘTI ÎN TIMPUL REVOLUȚIEI DIN TRANSILVANIA DE LA 1848-1849

Ioachim Lazăr

Revoluția pașoptistă a avut trăsături comune pe plan european vădind un caracter unitar din punct de vedere ideatic. Ea a urmărit eliberarea țăranilor, afirmarea dezideratelor naționale și libertatea pe plan politic, prin promovarea constituționalismului și parlamentarismului. Istoriografia română a consacrat Revoluției de la 1848 un număr impresionant de studii, articole, monografii și colecții de documente, apărute în diferite perioade, încorsetate însă din punct de vedere ideologic. În abordarea revoluției din Transilvania se impune eliminarea unor clișee care au fost “importate” în istoriografia noastră¹.

Istoricii români au preluat, fără prea multe rețineri, opiniile unor conducători ai Revoluției ungare, opinii exprimate în timpul desfășurării acesteia, în primul rând conceptul de “camarilă vieneză sau imperială”, folosit de Kossuth și apropiații săi pentru a-și justifica luările de atitudine față de evenimentele petrecute în timpul revoluției. După 1945, istoricii români au fost obligați să preia din scrierile lui Marx și Engels, opiniile defavorabile față de poziția revoluționarilor ardeleni, opinii preluate de asemenea prin “filiera ungară”². Conform acestui clișeu, extremiștii revoluției din Transilvania erau Bărnuțiu, Șaguna, Papiu Ilarian, Buteanu, ș.a., personaje care au împiedecat realizarea frontului comun dintre români și maghiari.

După 1964 tot din rațiuni politice, componenta națională a trecut pe primul plan al istoriografiei, revenindu-se la o tratare ce pune pe seama Vienei și a ungarilor eșecul revoluției române de la 1848 din Transilvania.

Capitularea de la Șiria, din 13 august 1849, a marcat înfrângerea revoluției ungare, dar pentru români, aliații Austriei, această dată n-a însemnat același lucru³. Din martie 1849, revoluția română era înfrântă de armatele victorioase ale generalului Bem. Excepția a constituit-o zona Munților Apuseni, apărată de Avram Iancu și cetățile Alba Iulia și Timișoara, cu garnizoane austriece, încercuite de trupele ungare. Restul Transilvaniei se afla în mâinile guvernului maghiar, Comitetul național, comanda trupelor austriece, împreună cu mii de soldați, civili și funcționari, au părăsit Transilvania, la sfârșitul lui martie 1849, trecând în Țara Românească. În acest context toate instituțiile instalate democratic de către conducerea Revoluției române au fost desființate, cu excepția celor din Munții Apuseni. Un regim de teroare se instaurează, al cărui obiectiv era pedepsirea participanților români la revoluție. Execuțiile cunoscutelor “tribunale de sânge”, în urma unor procese sumare, formale, confiscarea de bunuri, închisoarea și bătăile sunt tipice pentru o situație postrevoluționară. Practic, prin aceste măsuri se realiza, pentru prima oară, de la decizia Dietei clujene, din 30 mai 1848, uniunea Transilvaniei cu Ungaria, fapt posibil ca urmare a înfrângerii Revoluției române, prin forța armelor și împotriva majorității populației.

Privită din punct de vedere al colaborării româno-maghiare, Revoluția română de la 1848, nu va putea fi pusă niciodată în adevărata sa lumină, cu obiectivele ei

¹ Liviu Maior, 1848-1849. Români și unguri, București, 1998, p. 10.

² Ibidem, p. 13.

³ Ibidem, p. 19.

generoase, pentru realizarea cărora mii de români și-au pierdut viața într-o confruntare care a instalat pentru un secol și jumătate teama și suspiciunea între români și unguri⁴. Continua dispută dintre istoricii români și unguri, în jurul acestui eveniment, a condus la deformarea adevărului istoric. Măcelul din vara și toamna anului 1848, urmat de represaliile din 1849, au marcat, pentru o vreme îndelungată mentalul comunităților românești și nu numai.

În marea ei majoritate istoriografia maghiară încerca și mai încearcă să arunce crimele săvârșite în timpul revoluției din Transilvania în altă tabără, acuzându-i pe români, aliați ai Austriei. Cu alte cuvinte Habsburgii au dorit o Transilvanie autonomă, despărțită de Ungaria, în timp ce românii voiau să colaboreze cu guvernul de la Pesta, să fie incluși în statul maghiar, ca cetățeni maghiari (!?)⁵.

Adversarii poporului român au redactat o întreagă literatură pentru a ponegri acțiunea românească de la 1848 și îndeosebi pentru a-i răpi lui Avram Iancu aureola de erou și martir. S-au pus în circulație informații mincinoase menite a servi orgoliul unui popor fanatic. Dar cu cât cădeau mai grele insultele, pentru memoria lui Iancu și a celorlalți conducători români, de la tribuna parlamentului, din gura dascălilor orbiți de patimă, sau chiar din amvonul bisericilor fanatizate, cu atât creștea în inimile românilor dragostea pentru Craiul Munților “cea mai frumoasă figură a epopeii istorice”⁶, scria Silviu Dragomir cu prilejul centenarului nașterii lui Avram Iancu.

De acuzațiile grave și de insulte n-au fost scutiți nici preoții români care au îndeplinit rolul de conducători ai comunităților sătești. Proclamația lui Aron Pumnul pentru convocarea Adunării din Duminica Tomii, preciza că este “datoria fiecărui protopop, preot sau mirean a se învoi fără întârziere, ca să se adune pe Duminica Tomii în Blasiu”⁷. În acest scop fiecare “protopop, cu câte doi preoți și cu câte doi oameni din tot satul românesc, fie uniți, fie ne uniți, tot atâta, că ei sunt tot români”⁸, să fie prezenți la Blaj.

Clerul românesc a înțeles misiunea istorică ce-i revenea în revoluția română și folosind “crucea și spada deopotrivă își apărau păstorii turma cu ale cărei nevoi s-au știut face una în toată bună vremea”⁹. Proclamațiile lui Aron Pumnul și Simion Bărnuțiu, copiate în sute de exemplare și apoi răspândite de către tinerimea română studioasă, au fost citite credincioșilor de către slujitorii altarelor.

La Blaj, în 3/15 mai 1848, prezența episcopilor, protopopilor și a sutelor de preoți conferea un caracter sacru întregii proceduri. Sacralitatea, jurământul individual în fața preotului, anatemizarea celor care îl încălcau și care erau expuși pedepselor divine, au conferit o componentă psihologică întregului act. Solemnitatea depunerii jurământului este descrisă de Alexandru Papiu Ilarian: “Toată adunarea își ridică mâinile în sus după dațina depunerii jurământului, iar textul a fost repetat de trei ori”¹⁰. Persecuțiile împotriva românilor și a conducătorilor lor au început imediat după Adunarea de la Blaj din 3-15 mai 1848.

⁴ Ibidem, p. 20.

⁵ Ibidem.

⁶ Silviu Dragomir, Avram Iancu, București, 1924, p. 134.

⁷ Ioachim Lazăr, Un exemplar al Proclamației lui Aron Pumnul păstrat în arhiva Beniamin Densușianu de la Biblioteca Academiei Române, în *Apulum*, XXXVIII/2001, p. 65-77.

⁸ Ibidem.

⁹ Discursul Mitropolitului Ardealului, Nicolae Bălan, la aniversarea centenarului nașterii lui Avram Iancu, în *Transilvania*, an. 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 289.

¹⁰ Liviș Maior, op. cit., p. 113.

Preoți bătuți, maltratați, închiși și umiliți – perioada mai - septembrie 1848.

Persecuțiile împotriva clerului român, de ambele confesiuni, s-au declanșat încă din iunie 1848. Li se impută, în primul rând, participarea la Adunarea de la Blaj, din 3/15 mai, apoi se încearcă înlăturarea influenței protopopilor și a preoților români, în cadrul adunărilor pentru alegerea de deputați dietali. Astfel, la adunarea de la Deva, din 10 iunie 1848, convocată de către autoritățile comitatense maghiare, pentru alegerea deputaților în Dieta de la Pesta, au fost chemați puțini români.

În scrisoarea protopopului Dobrei, Nicolae Crainic, adresată episcopului Andrei Șaguna, se arată că “protopopii națiunii române de aici nu s-au înștiințat și așa numai din auzite, ne-am dus și noi pe numita zi, parte mică din preoțimea, pe care în scurt i-am putut înștiința”¹¹. Din cei 5 protopopi români prezenți la Deva nici unul n-a fost lăsat să ia cuvântul. Cerând să vorbească și în românește, ne relatează protopopul Crainic “am fost poftit eu, de a cuvânta în contra și numaidecât au început a striga pe mine Palfi Domokos și Turi Iosif de întăritor (bujtogato)¹². Nemulțumindu-se doar cu strigăte și înjurături “solgăbirăul Horvath Ianos m-a prins de piept strigând așisderea, apoi bătând doba de alarm, zicând Garda națională la rând să se prindă, iar Varadi Iosif a lui Antonie spăimântând reprezentanții poporului să fugă că-i taie Garda Națională Maghiară”¹³. După acest moment de timorare a românilor s-a dat voie protopopului Nicolae Crainic să-și continue cuvântul. El a cerut reluarea alegerilor, dar comitele suprem i-a răspuns că “operatul acesta s-a sfârșit”¹⁴. “Într-aceasta din gura mai sus numiților s-a auzit strigând pe mine, fiul meu, pre Măria Ta și pre Domnul Ladislau Noptsă, de “bujtogatok”, preoți românești toți la spânzurători, moarte peste ei”¹⁵. În încăierarea care s-a produs au fost maltratați protopopul **Nicolae Crainic** din Dobra și preotul **Simion Pop Moldovan** din Bobâlna¹⁶. La Baia Mare erau doi candidați, maghiarul Kovács și preotul român **Gheorghe Oros** din Seini. Majoritatea alegătorilor din oraș s-au declarat pentru alegerea preotului român. În această situație autoritățile ungurești ale orașului au chemat în ajutor Garda maghiară din Baia Sprie care a început să-i maltrateze pe români. Spre a evita vărsările de sânge, preotul Oros și-a retras candidatura¹⁷.

După votarea “uniunii” Transilvaniei cu Ungaria se înregistrează tot mai dese acte de împotrivire ale românilor față de hotărârile Dietei de la Cluj, în care sunt implicați preoți și protopopi români. Într-un raport pe care-l face trimisul guvernului din Pesta, comisarul Pérenyi Zsigmond, către Ministrul de Interne maghiar, asupra situației din Transilvania, el scria că anumiți “agitatori”, între care menționa numele lui Simion

¹¹ Costin Feneșan, Informații noi privind revoluția din Transilvania în vara anului 1848, în Sargetia, XIV, 1979, p. 382

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem. Baronul Vasile Nopcea, nobil de origine română, fost comite suprem de Hunedoara, participant la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848, unde a depus jurământul, are apoi de suferit din partea ungarilor și a trupelor generalului Bem. Până la sosirea lui Șaguna la Viena, la mijlocul lui iunie 1848, s-a aflat în fruntea deputăției românești.

¹⁶ Mircea Păcurariu, Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția bisericii, Sibiu, 1995, p. 93.

¹⁷ Aurel Vaida, Participarea Chioarului la revoluția românească din Transilvania în 1848, în Marmăția, Baia Mare, IV, 1978, p. 116.

Bărnăuțiu, Ioan Buteanu și unii preoți “se gândesc la formarea unui stat românesc independent”¹⁸. Se mai menționează, de asemenea, numele preotului **Vasile Balint** din Cărpiniș, care declarase în piața Abrudului, că Transilvania și cele două țări românești vecine ar trebui să formeze un regat¹⁹. La rândul său, **fiul preotului** din Almașul Mare consideră că românii fiind mai numeroși decât ungurii se vor uni cu Țara Românească și nu cu Ungaria²⁰.

Preotul **Ioan Munteanu** din Mădărașu de Câmpie era acuzat de către autoritățile administrative ungurești de “agitație”. Potrivit unui raport trimis Episcopiei Blajului, preotul, după reîntoarcerea de la Blaj “a strigat în repetate rânduri, în fața mai multor oameni că de-acum Ardealul nu mai e Ardeal ci România”²¹. Concomitent cu hotărârile Dietei de la Cluj, guvernatorul Teleki a luat măsuri pentru crearea unui sistem de apărare, în toată Transilvania, împotriva unor eventuale acțiuni ale românilor. Regimentele secuiești au fost transformate în gărzii naționale care să ajute autoritățile locale la reprimarea oricăror manifestări de nesupunere din partea românilor. Același guvernator, la 21 mai 1848, a dispus dizolvarea Comitetului permanent, ales la Blaj, și se încearcă arestarea reprezentanților săi. Alexandru Papiu Ilarian, martor ocular al evenimentelor, prezenta o frescă tragică a patimilor românești din anii 1848-1849, scriind: “Ungurii, care aveau o Dietă, publicară legea marțială, trimiseră coloane secuiești prin satele românești. Spre a teroriza poporul, începură acum cu toată furia ungurească a-i batjocori, a-i bate, a aduce execuții militare de secui pe sate, care mergeau din sat în sat, maltratau poporul fără nici un temei, rușinau femeile, jefuiau casele și storceau bani de la sate. Îi sileau să dea subscripțiuni pentru uniune, să se adune la alegerile lor de deputați pentru Dieta din Pesta. Prindeau pe inteligenți, tocmai și pe unii deputați veniți de la Viena și-i aruncau în temniță. Cruzimile acestea nu încetară nici după venirea comisarului unguresc Vay. Comitetul gonit, popii, mai cu seamă, prinși, mulți tineri care povățuiseră poporul fură siliți a trece în Țara Românească, locul de scăpare al Ardelenilor în toate timpurile de primejdie”²².

Pe măsură ce gărzile maghiare se înarmează trec tot mai agresiv la terorizarea populației românești pașnice. Despre acțiunile de la Abrud, ne relatează preotul Simion Balint: “După Adunarea din Duminica Tomii, maghiarii din Abrud și Roșia îi amenință cu moarte. După adunarea a 2-a din 15, se făcură mai înfuriați; în 29 mai dobândind Garda maghiară din Abrud 120 de puști cătănești, aceasta era într-o luni, zi de mundine, de bucurie, cărară toată ziua vinul tot cu feriile, când pe la 5 ore seara ies înfuriați și amețiți de beutură, încep a bate și a străpunge cu baionetele la oameni prin piață, au rănit vreo 8, atunci românii se adunară ca la 200 și era să irumpe contra tiranismului”²³.

Pentru evitarea unei vărsări de sânge judele orașului și directorul poliției îl roagă pe Simion Balint să intervină pentru a liniști “oamenii că vor da satisfacțiune; aceasta am făcut, oamenii se molcomiră și s-au dus în pace acasă”²⁴. Cei răniți de către gardiștii unguri trimit a doua zi câțiva reprezentanți care îi cer lui Simion Balint să le

¹⁸ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 90.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ Silviu Dragomir, Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849, vol. V, Cluj, 1946, p. 204-205; Vezi și Transilvania, Sibiu, an. 72, 1941, p. 441-443.

²² Alexandru Papiu Ilarian, Istoria românilor din Dacia Superioară. Schița tomului II. Publicată cu o introducere și cu note de Ștefan Pascu, Sibiu, 1943, p. 35.

²³ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, Memorialistica revoluției de la 1848 din Transilvania, Cluj-Napoca, 1988, p. 180; Mircea Păcurariu, op. cit., p. 96; Ioan Ranca, Avram Iancu, Târgu Mureș, 1996, p. 152-153.

²⁴ Ibidem.

întocmească o plângere către guvern. Simion Balint le întocmește plângerea în care “am arătat barbara maltratare a gărzii din Abrud, cu românii și am cerut comisie din sânul guvernului”²⁵.

Acțiunea preotului Simion Balint îi va crea mari neplăceri în săptămânile următoare. Comisia venită pentru a investiga acțiunile Gărzii maghiare, alcătuită din Kozma Pal, consilier gubernial, Ioan Nemegyi, consilier montano-băiesc și secretar gubernial, ajunge la Abrud în 14 iunie 1848. Simion Balint se prezintă în fața comisiei, împreună cu cei răniți; dar li se spune că n-au nici un ordin în această privință. Gândul ascuns al membrilor comisiei era cercetarea autorului plângerii, preotului Simion Balint. Deplasându-se la Zlatna pentru rezolvarea unor probleme, este arestat chiar în noaptea de 14/15 iunie de către gardiștii din Abrud și Zlatna²⁶. Este condus la Abrud, în fața comisiei care îi declară că dâșii sunt trimiși ca să facă “investigațiune în contra mea, în urmarea unor delațiuni”²⁷. La 1 iulie 1848, preotul **Simion Balint** este arestat și închis. Ungurii din Abrud strigau “să-i smulgem barba, alții să-l batem în cap ca pe porc”²⁸. Simion Balint a fost închis într-o prăvălie, iar în ziua târgului au deschis ușa ca să-l vadă poporul. Un secui asmuțit de către maghiarii din Abrud, încearcă să pătrundă în prăvălie pentru a-l maltrata, fiind oprit de către soldații din compania Sischovics²⁹.

Îmbolnăvind-se, Simion Balint este dus într-o casă, care luând foc, soldații care-l păzeau îl conduc la gardă. “Când ieșim din casă – ne relatează Simion Balint – iată una ceată de maghiari, mă prind, mă aruncă sus în foc; soldații strigă să mă lase să mă duc la Varde; că eu nu-s de vină; începem din laț întâi a ne pogorî pe garduri și până m-am pogorât jos am luat mai mult de 50 de palmi. Când eram în mijlocul pieții, mergând către Varde, se mai aiapte unu cu una secure să mă taie”³⁰, fiind respins însă de soldații din Bucovina. “Când am sosit aici – continuă Simion Balint – deși nu vedeam cu ochii de palmele cele multe, deși îmi era capul spart și umflat, mă socoteam că am intrat în paradis, dar și aici tot într-una năvăleau asupra mea ca să mă omoare și numai bravilor români din Bucovina am de a le mulțumi viața”³¹.

La 17 iulie 1848, Simion Balint este vizitat de către Ioan Ciurileanu³². “Era încuiat singur într-o odaie fără lumină, foarte umedă; pe ușa temniței erau puse două lacăte mari. L-am găsit bolnav pe pat, ferecat în două lanțuri încrucișate, pe ambele mâini și picioare și cu o santinelă înăuntru lângă patul său. I-am grăit în limba latină că voi să-l scap din temniță; dânsul nu s-a învoit spunându-mi că n-a sosit încă timpul de a răscula poporul și numai i s-ar periclita viața”³³. În curgerea cercetării lui Simion Balint au mai fost arestați, **Ilie Cojocariu**, **Nicolae Fodor**, **Ioan Patiția**, toți preoți români, precum și George Balea, Ioan Corcheș, Ioan Dangea, Samuil Morariu, Petru Ionete, Ioșif Șuluțiu și Todor Simoc, așa dar latura inteligenței muntene³⁴, scria Gazeta Transilvaniei.

Preotul Ioan Patiția a fost arestat întrucât “a provocat poporul să meargă la Adunarea de la Blaj”³⁵. Apoi Simion Balint a fost dus și închis la Aiud, de unde a fost eliberat, la 20 septembrie și a fost dus la Blaj, la cererea lui Avram Iancu și Axente

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 181.

²⁹ Ibidem, p. 182.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Ioan Ciurileanu, viitorul tribun în revoluție.

³³ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 214.

³⁴ Gazeta Transilvaniei, nr. 65-66 din iunie 1848.

³⁵ Nicolae Josan, Însemnările lui Rubin Patiția despre anii 1848-1849 în Munții Apuseni, în Apulum, XI, 1973, p. 492.

Sever. Nici preoții plecați la Cluj să asiste la lucrările Dietei și să susțină revendicările românilor n-au scăpat de arestări. “Cu ocazia deschiderii Dietei, din Munții Apuseni au plecat la Cluj mai mulți preoți, inteligenți și onorațori. Dar îndată “începură acolo a-i prinde și aresta precum pe **Vasile Fodor**”³⁶. La 1 iulie a fost arestați în Roșia, parohul răsăritean **Ilie Cojocar** și curatorul Ioan Corpadea³⁷. În satul Secășel țărani refuză să mai presteze “slujbele iobăgești, atunci după revoluție”³⁸. Împotriva lor a fost adusă miliția ungurească care a luat 2 vaci și 550 florini, iar pe “preotul **Gheorghe** vreo două zile l-au ținut arestat fără de a-i fi dat măcar atâta grație ca să poată grăi vreun cuvânt cu poporenii săi sau cu familia sa, l-au dus cu cea mai mare batjocură și nerușinare a clerului întreg, în temniță la Aiud, unde se află și astăzi și două comunități sunt rămase fără păstor. Asta-i frățietate, egalitate și libertate”³⁹, își încheia protopopul raportul către Consistoriul din Sibiu.

Protopopul ortodox al Hațegului, Mihail Maximilian, informa Consistoriul din Sibiu, în două rânduri, la 15/27 iunie și 19/31 iulie, despre execuțiile din satul Vâlcelele Bune cerute de către solgăbirăul din Hațeg, Szilvasy Latzy⁴⁰. Locuitorii refuzând să mai presteze “obligatiile iobăgești, la 13 iunie, a sosit în sat o companie de grăniceri, mai toți unguri, de la I companie din acest regiment”... “cari cătane când or plecat de acolo, după porunca domnilor unguri, or luat sub straje pe parohul locului, **Manase Popovici** și încă trei oameni de i-or dus la Deva, la temniță”⁴¹.

La 26 iulie, protopopul Ștefan Dembian al Turzii relatează că în satul Hărăstaș (azi Călărași), au adus husari secui timp de 15 zile “numai din pricina aceea că le-a mers un străin la biserică la probă, fiindcă nu au preot. Și pe popa ce l-au fost rânduit să le slujească, din satul Cucerdea, l-au oprit de la biserică, să nu le mai meargă și așa au trăit poporul acela într-o lună de zile numai ca dobitoacele”⁴². Chiar și protopopul **Ștefan Dembian** are de suferit umilințe în urma acțiunii sale de a-și apăra credincioșii. “Venind în satul nostru (secuii n. a.) – relatează protopopul Dembian – șezând două zile la noi, pe mine m-au pus la ariste și în noaptea ceea s-au dus la casa mea și mi-au luat 50 r. fl. de argint”⁴³. Atacatorii nu s-au mulțumit numai cu furtul banilor ci “i-au distrus tot ce avea în casă, inclusiv arhiva protopopiatului și i-au bătut preoteasa într-atâta chip cât numai vie o au lăsat”⁴⁴. Din satul Budiu, la 17 iunie 1848, a fost arestat tatăl lui Alexandru Papiu Ilarian, preotul **Ioan Pop**, pe care “îl băgară în temniță fără nici o vină, în care-l ținură, până în septembrie, făcându-i din nou cheltuieli mari și dânsului și satului”⁴⁵. La 5 august 1848, protopopul Partenie Trombițaș din Târgu Mureș înainta Consistoriului din Sibiu plângerea preotului **Ștefan Iacovici** din Mureșeni, văduv cu patru fete între 5 și 10 ani, arestat în noaptea de 15/16 iulie, pe baza unui denunț al contelui Lázár József și închis la Târgu Mureș⁴⁶. Amenințat cu spânzurătoarea este eliberat în urma intervenției și a garanției asumate de către protopopul Trombițaș. Pentru eliberarea lui

³⁶ Ioan Ranca, op. cit., p. 152.

³⁷ Ibidem, p. 153.

³⁸ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 101.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Liviu Maior, Aspecte ale desfășurării revoluției din anii 1848-1849 în comitatul Hunedoara, în Sargetia, V, 1968, p. 227.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Mircea Păcurariu, op. cit., p. 102.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ioan Ranca, op. cit. p. 53.

⁴⁶ Ibidem, p. 102.

August Treboniu Laurian și a lui Nicolae Bălășescu, s-a adunat la Sibiu o mare mulțime de români, în frunte cu preoții lor, între care se afla și preotul din Fofeldea, tatăl lui August Treboniu Laurian⁴⁷. În urma acestei acțiuni cei doi membri ai comitetului, arestați de către autoritățile maghiare au fost eliberați la 25 august 1848.

Un nou val de represii se abate asupra populației românești și a preoților ei după adoptarea Decretului privind recrutarea de soldați pentru armata națională maghiară. În termen de opt zile urma să aibă loc conscrierea recruților, iar listele cu cei înrolați trebuiau să ajungă la Ministerul de Război ungar în termen de trei zile. Mare parte dintre preoții români au refuzat să pună registrele civile la dispoziția autorităților maghiare.

Din această lege cel mai mult a scandalizat naționalitățile formula jurământului: „Jur pe viul D-zeu credință regelui constituțional Ferdinand V, jur că constituția patriei mele și independența (neatârnarea) nației maghiare sunt gata a o apăra cu viața și sângele meu, că steagul meu național niciodată nu-l voi părăsi, ministeriului maghiar și deregărilor mele denumiți pe lege voi fi ascultătoriu, iar datorința mi-o voi împlini totdeauna cu acuratețe și credință”⁴⁸. Această lege care trebuia socotită numai ca un proiect ”se și pecetlui cu sângele și viața a 30 români frați ai noștri din satul **Luna**”⁴⁹, scria cu indignare George Barițiu în Gazeta Transilvaniei.

În fața acestui nou val de acțiuni teroriste împotriva românilor sunt convocate două adunări, una la Orlat, la 10-11 septembrie și alta la Năsăud, la 14 septembrie, la care participă locuitorii satelor din zona celor două regimente grănicerești. În adunarea de la Orlat se protesta **„împotriva terorismului introdus în țară de guvernul unguresc”**⁵⁰. Acum 80 de sate românești au cerut să fie militarizate, adică să li se dea arme și comandanți, ca să se poată apăra împotriva terorismului maghiar⁵¹.

Datorită regimului de cruntă teroare aplicată față de români, concretizat prin „execuțiile militare” și „legea recrutării”, s-a impus cu necesitate convocarea unei noi adunări la Blaj. În acest sens tinerii revoluționari români înaintau o petiție maiorului Clococeanu, comandantul trupelor imperiale staționate în apropierea Blajului, pentru a fi înaintată comisarului maghiar Vay. Prin petiție se motiva convocarea Adunării din septembrie: „Ne adunarăm aici ca să scăpăm de prădăciunile, jafurile și o mie de alte nedreptăți, asupriri și hoții pe față, care ne fac dregătorii comitatelor și mulți nobili privați care calcă în picioare legile Dumnezești și omenești”⁵². Adunarea națională de la Blaj, din septembrie, adopta un Decret care preciza că „Poporul român, adunat la Blaj, din 16 până în 28 septembrie 1848, a hotărât a primi arme și a forma guardie națională pentru securanța publică”⁵³. Pentru punerea în practică a hotărârilor adunării „toți bărbații de la 17 până la 50 de ani erau datori să se înarmeze și să se organizeze militărește”⁵⁴.

La 24 septembrie 1848, Kossuth îndemna, în plin parlament, pe toți maghiarii să pună mâna pe arme⁵⁵. Uciderea contelui Lamberg, numit în funcția de comandant al

⁴⁷ Ibidem, p. 97.

⁴⁸ Cornelia Bodea, 1848 la români. O istorie în date și mărturii, București, vol. II, 1982, p. 900.

⁴⁹ Ibidem, p. 901.

⁵⁰ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 109.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Liviu Maior, Români și unguri..., p. 259.

⁵³ Ibidem, p. 269.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Teodor V. Păcățian, Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară, vol. I, Sibiu, 1902, p. 413.

trupelor din Ungaria, la 27 septembrie, a dus la ruperea legăturilor dintre Viena și Pesta. La 2 octombrie, generalul Puchner adresa un manifest populației Transilvaniei, prin care anunța preluarea întregii puteri administrative, anulând practic hotărârile Dietei de la Cluj și proclamă egalitatea națională pe baza Constituției din 25 aprilie 1848. În 8 octombrie, împăratul a dizolvat Dieta din Pesta, care totuși și-a continuat ședințele. Profitând și de o nouă revoluție izbucnită la Viena (a treia), provocată și de agenți kossuthiști, Comitetul pentru apărarea patriei, condus de Kossuth, în aceeași zi, s-a declarat organ suprem executiv în Ungaria.

La 10 octombrie 1848, Kossuth lansează o “proclamație-avertisment” către români cerându-le să se ridice la luptă contra Habsburgilor. “Cârma țării vă poruncește voao românilor, fieștecăruia deosebit și tuturor, carii fiind amăgiți, ați rătăcit de pe calea cea dreaptă și legiuită, ca fieștecare în opt zile să se aplece și să se supuie legilor, să fie în pace, să se poarte cum se cuvine unui concetățean bun și să nu cuteaze a face vrajbă, sau a arăta măcar cât de mic semn a nepacینirei, căci, altmintrelea precum e adevărat că e un Dzeu în ceriu, și acesta apără dreptatea – așa e adevărat și aceea, cum că va coborî asprimea pedepsei pe capetele vinovaților”⁵⁶. ”Atunci ar fi mai bine de cumva nu v-ați fi născut, căci nimăruī din cei ce s-au sculat în contra patriei nu se va ierta”⁵⁷. Dar și până atunci, amenința Kossuth “să se scoale poporul unguresc și săcuiesc, toți cu toții și să șteargă de pe fața pământului pe fieștecare vânzătoriu de patrie și rebel, care nu voiește a asculta și a primi cuvântul cel bun”⁵⁸. Proclamația lui Kossuth în loc să instaureze liniștea în Transilvania și să ducă la o apropiere între români și unguri, a agravat situația politico-militară din Ardeal, și așa tensionată, generând o confruntare de o gravitate deosebită.

Schimbările petrecute în Ungaria și Austria, în prima parte a lunii octombrie, i-a determinat pe membrii Comitetului Național să reacționeze în spiritul hotărârilor Adunării de la Blaj, din septembrie. Excesele sângeroase, care au culminat cu primele execuții ale unor conducători ai Revoluției române, demonstau lui Bărnuțiu și celorlalți membri ai Comitetului, că posibilitatea unei conlucrări cu ungurii era exclusă. După ce generalul Anton Puchner, adresa Manifestul din 18 octombrie către populația Transilvaniei, la 20 octombrie a fost dat publicității Manifestul Comitetului Național, care purta amprenta gândirii politice a lui Simion Bărnuțiu. “Împărăția este în primejdie, toată națiunea română este în primejdie, drepturile tronului sunt încălcate, legea noastră sfântă este batjocorită de păgâni. La arme, dară, fraților ! La arme, pentru a plămădi o putere de care să se sperie păgânii”⁵⁹. “Toată vara – se spunea în Manifest – s-au dus execuțiuni în contra românilor. Pe unii i-au ucis la **Mihalț** și la **Luna**, pe alții i-au jefuit, i-au bătut de moarte la **Micăsasa**, la **Armeni**, pe **Câmpie** și aiurea. Românii n-au omorât pe nici un ungur, până n-a spânzurat Vay pe Bătrâneau, până când nu au jefuit **Jucurile** și **Vaida Cămărașul**, cu oameni cu tot”⁶⁰.

La 12 octombrie, comisarul Vay îi scria lui Andrei Șaguna, cerându-i să intervină pentru a potoli poporul român. În ziua următoare episcopul i-a dat un răspuns, prin care își declina autoritatea în urma evenimentelor întâmplare, în care arăta că “nici preoțimea nu va adera la sfaturile mele, cât timp neomeniile și întemnițările comise după sistemul teroristic față de numeroșii preoți și protopopi de-ai mei, apoi spargerea

⁵⁶ Cornelia Bodea, op. cit., p. 921.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Liviu Maior, Români și unguri..., p. 288.

⁶⁰ Ibidem.

locuințelor lor și aceea ce numai a-și închipui cineva, e grozav – profanarea însăși a unor biserici, prin răscolirea cărților liturgice și spargerea potirelor pentru cuminecat”⁶¹. Comisarul Vay revine cu o nouă scrisoare către Andrei Șaguna, trimisă în 17 octombrie, în care îi cere să adreseze o circulară credincioșilor, în care să le spună “să se ferească de răzvrătitori, pentru că aduc primejdie în țară”⁶², pe care să o semneze împreună. Episcopul n-a mai răspuns solicitării comisarului Vay, întrucât o intervenție a sa era târzie și fiindcă înarmarea poporului începuse peste tot, iar conducerea afacerilor poporului român o luase în mână Comitetul Național de pacificațiune.

Continuă în toată această perioadă actele de terorizare a populației românești. În cursul lunii septembrie, baronul Apor György a spânzurat, la Iernut, în 26 octombrie, 26 de români, plimbându-se cu pipa în gură printre ei, considerând că așa va fi întipărit în memoria multora “numele și caracterul său de secu”⁶³. Românii din mai multe sate de pe Valea Gurghiului au ars castelul nemeșesc al baronului Bornemisza. În urma intervenției gărzii maghiare au fost arestați, dascălul Ioan Maței din Ibănești, 5 țărani din Chinciuș și alți 35 din Făgădău și Milășel. Au fost duși pe dealul satului Crăiești, puși să-și sape groapa, au fost dezbrăcați, legați, puși în genunchi, li s-au scos ochii cu săbiile, apoi au fost împușcați⁶⁴.

În cursul lunii octombrie se cunosc și alte asasinate comise de către unguri și secu, care au zguduit lumea românească. Șirul lor începe cu uciderea a doi cunoscuți cărturari și patrioți, **Alexandru Chiorean alias Bătrâneau** și **Vasile Simonis**, cărora li se adaugă tribunul **Vasile Pop**.

Alexandru Bătrâneau a fost elev al Seminarului din Blaj, eliminat în timpul “procesului lemenian”⁶⁵, după care a studiat dreptul la Cluj. S-a numărat printre organizatorii Adunării de la Blaj, din 3/15 mai 1848, fiind ales membru în Comitetul permanent. În iunie a trecut în Țara Românească, activând în Oltenia, ca membru în “Comisia de propagandă”⁶⁶. Revenit în Transilvania este numit prefect al Legiunii din Câmpia Transilvaniei. Vasile Simonis, tot jurist, participă la adunările de la Blaj, din mai și septembrie, și a fost numit viceprefect al legiunii conduse de Bătrâneau. Informați despre adunarea care urma să aibă loc în satul Bărai⁶⁷, unde fuseseră convocați locuitori din 10 sate, vicecomitele Inczédi Zsigmond, împreună cu Bethlen Gergely și Alsö Sandor, căpitani de cavalerie, au plecat din Cluj, în 10 octombrie, pentru a-i prinde pe Vasile Simonis și Alexandru Bătrâneau. Ajunși în Bărai, în jurul orei 6,00, în dimineața a zilei de 11 octombrie, au dispus ca o parte a armatei să încercuiască satul, iar cealaltă parte a pătruns în sat, pentru a-i aresta pe cei doi “agitatori”. Locuitorii au prins de veste și “îndată au bătut clopotul în dungă și într-o clipă înarmați, au stat gata de împotrivire”⁶⁸.

În încăierarea produsă au fost uciși 23 de români, iar Alexandru Bătrâneau, Vasile Simonis și preotul Ambrozie Turcu, fiul protopopului Vasile Turcu din Cătina,

⁶¹ Teodor V. Păcățian, op. cit., p. 448-449.

⁶² Ibidem, p. 450.

⁶³ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 117.

⁶⁴ Ibidem, p. 117.

⁶⁵ Ștefan Pascu, Alexandru Chiorean alias Bătrâneau și rolul său în revoluția românilor ardeleni din anul 1848, f. a., p. 17.

⁶⁶ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 117.

⁶⁷ Cf. Liviu Maior, Români și unguri..., p. 297. Se pare că a fost trădat de cel de-al șaptelea tribun al său Grigore Elekes, român, căruia îi acordase toată încrederea.

⁶⁸ Ioan Chindriș, Gelu Neamțu, Procese politice antiromânești care au zguduit Transilvania în toamna anului 1848, București, 1995, p. 106-129.

au fost arestați și duși la Cluj⁶⁹. Aici, un “tribunal de sânge” condus de comitele suprem Matskásy Pál, a decis condamnarea la moarte prin spânzurătoare a lui Alexandru Bătrâneau și Vasile Simonis, sentință executată în data de 13 octombrie 1848⁷⁰. Înainte de executarea sentinței cei doi condamnați la moarte au fost împărtașiți de către preoții Nicolae Pop și Ioan Vlăduțiu. Preotul Nicolae Pop întrebându-l pe comitele suprem, Matskásy Pál, care este vina celor doi condamnați i-a răspuns în batjocură, următoarele: “Ei au comis crima pe care o comiți și D-ta, căci și D-ta voiești ca Românii să fie una (aducă egali n.n.) cu ungurii. Eu le-am spus acestora, că prin aceasta răstoarnă patria în pericol, dar nu m-au ascultat”⁷¹.

Alexandru Bătrâneau a dat dovadă de un deosebit curaj până în ultima clipă a vieții. El a refuzat să se pocăiască și să-și ierte dușmanii spunând: “N-am de ce să mă pocăiesc; eu cu faptele mele de tribun am voit numai să deștept și să ridic poporul românesc; cu asta n-am făcut ungurilor nici un rău; de aceea fapta lor față de mine nu li-o iert nici în lumea aceasta nici în cealaltă”⁷². Atitudinea curajoasă a lui Alexandru Bătrâneau este menționată și de către călăi în sentința de condamnare” “Dintre cei doi, Vasile Simonis s-a arătat resemnat. Însă Alexandru Bătrâneau nicidecum, ci încă mai înainte, în curtea comitatului, după ce preotul și-a terminat obișnuita slujbă, în ce-l privea pe el, a strigat în limba română, în fața mulțimii adunate acolo, următoarele” “Să trăiască Dacia Romană, până a veni un fericitor mai mare !” și ulterior a vrut să cuvânteze și la locul execuției⁷³.

Cei doi revoluționari români au fost duși cu două căruțe la locul de pierzanie, situat la marginea dinspre Someșeni a hotarului Clujului și exact după 24 de ore de la întrunirea tribunalului, la ora 11 înainte de amiază, au fost executați prin ștreang, mai întâi Vasile Simonis și apoi Alexandru Bătrâneau⁷⁴. Preotul Ambrozie Turcu a fost achitat, singura lui vină fiind transportarea cu căruța a lui Bătrâneau, de la Cătina la Bărai.

Vasile Pop a fost arestat la 10 octombrie și închis la Târgu Mureș. Era fiul preotului din Nasna și a fost arestat pe când încerca să ridice satele în calitate de tribun al noii puteri românești. Întâmplările legate de arestarea, condamnarea și moartea sa sunt descrise de către Ioan Oros alias Rusu, martor al acestor evenimente. La vestea arestării sale câteva mii de români s-au adunat la Nirașteu (Ungheni), în 14 octombrie, unde Ioan Oros le-a vorbit despre hotărârile de la Blaj, despre noua situație din țară și despre Vasile Pop⁷⁵.

Se întocmește protestul următor: “Protest. Noi subscrișii în numele lui Dumnezeu, a națiunii române, a omeniei civilizate și a libertății protestăm în contra arestării și închiderii lui Vasile Pop din Nazna pentru că el în contra legilor nimica n-au greșit ci tocma pe baza acelei legi au vroit să-și organizeze tribunatul său, să înarmeze și exerciteze oamenii din tribunat pe baza cărei legi s-au organizat, s-au înarmat și s-au exercitat în manuirea armelor și națiunea maghiară, pentru aceea, cu toată stima, provocăm pe respectiva auctoritate politică la care se află închis Vasile Pop ca numaidecât să-l pună în libertate, în cazul contrar vă declarăm sărbătorește înaintea

⁶⁹ Ștefan Pascu, op. cit., p. 60-61; Mircea Păcurariu, op. cit., p. 118.

⁷⁰ Ioan Chindriș, Gelu Neamțu, op. cit., p. 103-129.

⁷¹ Ștefan Pascu, op. cit., p. 65.

⁷² Ibidem, p. 61.

⁷³ Ioan Chindriș, Gelu Neamțu, op. cit., p. 127.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ioan Oros alias Rusu, Memorii, volum îngrijit de Ioan Ranca, București, 1989, p. 63.

lumii întregi că de i se va întâmpla ceva rău lui Vasile Pop fieștecăre maghiar unde va fi întâlnit, fiul morții va fi. Dat în Nirașteu la 14 octomber 1848”⁷⁶.

Conducătorii mulțimii, Ioan Oros alias Rusu, Vasile Moldovan, Isaia Moldovan au apelat și la guvernatorul Transilvaniei, care trecea în aceeași zi de 14 octombrie prin Nirașteu, către Lutița pentru a participa la adunarea secuilor, pentru a interveni pentru eliberarea lui Vasile Pop. Guvernatorul le promite că va interveni, dar odată lăsat liber, nu-și onorează promisiunea deși avea puterea să o facă.

Judecat sumar, tânărul tribun, absolvent de teologie, este dus și spânzurat, în aceeași zi de 14 octombrie, ”în hotarul Mediașfalăului (Mureșeni, localitate componentă a municipiului Tg. Mureș), pe o colină ce se ridica drept în fața casei părintești din Nazna, așa încât îl puteau vedea părinții de acasă”⁷⁷. După ce a “fost spânzurat i-au fost zdrobite încheieturile de la mâini și picioare în fața unei mulțimi care-l insultase pe toată durata cumplitei sale execuții”⁷⁸. “Acești trei inteligenți români - scria Alexandru Papiu Ilarian – fură jertfele cele dintâi, încă înainte de revoluțiune, până când românii nu atinseseră nici părul vreunui maghiar”⁷⁹. Iar George Barițiu confirmă faptul că românii, până în octombrie 1848, n-au vărsat sânge unguresc nici cât îi curge cuiva din nas”⁸⁰. După Proclamația lui Kossuth, din 10 octombrie, aroganța autorităților centrale maghiare se întâlnește și la nivelul celor locale. La 27 octombrie, prim-pretorul Szárká din Jibou, lansa un avertisment care debutează jignitor la adresa românilor: “Ascultați vecini cu limba valahă”⁸¹.

Timp de patru luni, de la sfârșitul lui mai până la finele lui septembrie, românii au fost supuși la grave abuzuri, crime, omoruri, bătăi și schingiuri, colective sau individuale de neimaginat. Ei au suferit barbariile de la **Abrud**⁸² (29 mai, 8 români înjunghiați cu baionetele), omorurile de la **Sâncraiu** **Almașului**, măcelurile de la **Mihail**⁸³ (2 iunie, 14 morți, 50 răniți), **Nădab**⁸⁴ (9 septembrie, 4 morți), **Bara**⁸⁵ (11 septembrie, 16 morți), **Luna**⁸⁶ (12 septembrie, 30 morți), **Brad**⁸⁷ (10 octombrie, 13 morți) și **Bărăi**⁸⁸ (11 octombrie, 8 morți, 15 răniți).

Ceea ce li se imputa, până la înarmarea generală a românilor era participarea la Adunările Naționale de la Blaj, refuzul de a mai presta obligațiile feudale, deși iobăgia fusese desființată, încercarea de a intra în posesia unor terenuri pierdute, refuzul de a se încorpora în armata maghiară.

Misiunea încredințată Comitetului de pacificare de la Sibiu, de recrutare a luptătorilor, de înarmare generală și dezarmarea gărzilor maghiare a dus la ciocniri violente într-o serie de localități. De menționat că s-a ajuns la violență din partea românilor în urma comportamentului arogant, agresiv și necinstit a unor conducători ai gărzilor maghiare. Exemplul cel mai elocvent în acest sens este legat de măcelul de la

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 119; Liviu Maior, Români și unguri...p. 296; Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 248-249.

⁷⁸ Liviu Maior, Români și unguri...,p. 296.

⁷⁹ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 119.

⁸⁰ George Barițiu, op. cit., p. 302.

⁸¹ Liviu Maior, Români și unguri..., p. 281.

⁸² Ioan Ranca, Avram Iancu, Târgu Mureș, 1996, p. 152.

⁸³ Gelu Neamțu, op. cit., p. 48.

⁸⁴ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 92.

⁸⁵ Gelu Neamțu, op. cit., p. 48.

⁸⁶ Cornelia Bodea, op. cit., p.902 și 904.

⁸⁷ George Barițiu, op. cit., p. 485

⁸⁸ Ibidem.

Zlatna. Războiul civil care se prefigurează este alimentat și de zvonurile alarmate pe care ungurii le propagă privind atrocitățile românilor. Judele nobiliar Jákáb Imre din Târgu Mureș răspândea zvonul că “românii s-au răsculat în masă și ucid”⁸⁹.

Mereu s-a imputat românilor vina pentru măcelurile de la Zlatna, Aiud și Brad, fără a menționa și partea de vină ce revine părții maghiare. Viceprefectul lui Axente Sever, preotul Prodan Probu încercă să prevină conflictul de la Aiud. Într-o primă scrisoare adresată orășenilor din Aiud, preotul Prodan Probu se întreba retoric:” De ce să ne temem unii de alții ? De ce să pierdem timpul potrivit pentru lucru ascuțind săbiile și muștrulind mulțimile?”⁹⁰

Viceprefectul Prodan Probu propune un dialog pentru a putea evita vărsarea de sânge. Neprimind nici un răspuns din partea aroganților aiudeni, se adresează, la 19 octombrie, cu o nouă scrisoare încercând o împăcare de ultim moment. Îi informează pe aiudeni că românii s-au organizat în prefecturi și sunt hotărâți să lupte pentru libertate. “Auzit-au oare stăpânii noștri până acum ca un cetățean român să fi dat vreo palmă unui maghiar ? Câți cetățeni nevinovați au fost uciși, câte execuții ilegale ați săvârșit în urma ordinului Excelenței Sale, baronul Vay ?”⁹¹

În Ardeal, continuă scrisoarea Prodan Probu “puține sunt satele acelea care în vreun fel oarecare să nu fie distruse, pedepsite cu miile, jecmănirile atingând proporții de masă, sechestrarea banilor și vitelor lor. Mai întâi omul e pedepsit și omorât, după aceea e ascultat dacă mai e timp; ori dacă e mort, pe cine”⁹². În finalul apelului său, Prodan arată că “națiunea română nu dorește și nu este setoasă de sângele nimărui”⁹³.

Îi răspund primarul Benedek, Daniel Török, secretarul primăriei și căpitanul Novak György, în limbajul, care nu diferă de cel de care uzase Kossuth. Românii sunt analfabeți, nu știu ce fac și sunt ușor manevrabili. Justifică execuția lui Bătrâneau, Simonis și Turcu, pe motivul încălcării legii pentru că “au introdus și o administrație ilegală”⁹⁴. Amenințările trufașilor orășeni din Aiud, deși raporturile militare erau în favoarea românilor, nu se abat de la tonul dispozițiilor oficiale. N-a trecut multă vreme și în apropierea Aiudului au loc confruntări sângeroase, iar la ocuparea Aiudului, paradoxal, cel învinuit de incendiarea sa nu este altul decât Prodan⁹⁵.

După revenirea episcopului Șaguna la Sibiu, zilnic îi soseau plângeri despre profanarea bisericilor, furtul obiectelor prețioase de cult, despre maltratarea preoților. La 19 octombrie, episcopul Andrei Șaguna adresează o circulară către parohiile ortodoxe din Transilvania, prin care cere preoților și credincioșilor să se supună și să colaboreze cu autoritățile austriece. A doua zi, la 20 octombrie, este dat publicității Manifestul Comitetului Național semnat de cei șase membri ai săi⁹⁶. Manifestul constituia un rechizitoriu la adresa politicii maghiare față de români. “De ce au pus cens pe capetele deputaților ? Ca să fie reprezentați în Dietă numai nemeși îngrășați cu sângele și sudoarea românilor. De ce au învăluit în privilegii limba maghiară ? Pentru a-și asigura stăpânirea asupra celorlalte națiuni. De ce au fost opriți alegătorii români de la vot și de ce au fost uciși la Marghita ? De ce s-a proclamat < uniunea > cea teroristică

⁸⁹ Liviu Maior, *Români și unguri...*, p. 282.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Cornelia Bodea, op. cit., p. 989.

⁹² Ibidem, p. 990.

⁹³ Liviu Maior, *Români și unguri...*, p. 283; Cornelia Bodea, op. cit., p. 992.

⁹⁴ Liviu Maior, *Români și unguri...*, p. 283.

⁹⁵ Ibidem, p. 284. Aiudul a fost incendiat între 9-11 ianuarie 1849.

⁹⁶ Cornelia Bodea, op. cit., p. 983-985. Manifestul a fost semnat de A. Treboniu Laurian, S. Bărnăuțiu, N. Bălășescu, Fl. Micaș, T. Cipariu și I. Bran.

între amenințări cu moartea ? Națiunea română n-a recunoscut-o niciodată, cum nu a vrut să știe niciodată de ministeriul unguresc. Eliberarea din iobăgie nu e meritul ungarilor, ci al împăratului...Toată vara s-au dus < execuțiuni > în contra românilor. Pe unii i-au ucis la Mihalț și Luna, pe alții i-au jefuit, i-au bătut de moarte la Micăsasa, la Armeni, pe Câmpie și aiurea. Românii n-au omorât pe nici un ungur până n-au spânzurat Vay pe Bătrâneanu, până când nu au jefuit Jucurile și Vaida Cămărașul cu oameni cu tot...Istoria care judecă lumea cu dreptate și nu desparte efectul de cauză, va cere socoteală acestei partide pentru devastarea satelor și a orașelor, moravurile barbare, spintecarea copiilor, prostituarea femeilor și demoralizarea locuitorilor, pentru toate câte le săvârșesc ungurii și secuii și peste toate, cu care răspund românii întărâtați”⁹⁷.

La cunoștința membrilor Comitetului încă nu ajunseseră crimele săvârșite la Brad, în zilele de 10 și 13 octombrie, când au fost masacrați, în casele lor, 13 români, din care 9 bărbați, 3 femei și un copil⁹⁸. Prin crima săvârșită de nobilii din familiile Brady și Kristiory au fost stinși din viață bătrâni de 80 și 90 de ani sau un copil de 9 ani. Au fost uciși Merța Petru (35 ani), Ștefănuț Raveca (25 ani), Golcea Ianoș (80 ani), Golcea Solomon (90 ani), Jendri Iuon (25 ani), Golcea Alexandru (35 ani), Golcea Ignat (9 ani), Călămar Avram (70 ani), Călămar George (25 ani), Martin Anica (30 ani), Cazan Iuon (60 ani), Cazan Marinca (50 ani) și Cor Marisca (32 ani), din satul Vaca, aflată la Brad⁹⁹. Această crimă va fi motivul principal al răzbunării românilor din data de 26 octombrie 1848¹⁰⁰.

Pentru a demonstra încă odată adversarilor sentimentele umanitare, deși sub impresia evenimentelor sângeroase, la 21 octombrie 1848, membrii Comitetului național lansează o nouă proclamație către români. În ea se face apel la români să nu recurgă la mijloace extreme, să nu dea frâu liber mâniei față de unguri sau de orice “neam, pentru că toți oamenii au drepturi deopotrivă la viața și amorea lor”¹⁰¹. În aceste momente dramatice pentru populația Ardealului, pentru a domoli răzbunarea românilor, prefectii încearcă să facă cunoscut acest apel. Dar Comitetul abia înființat, și confirmat de Puchner, abia la 21 octombrie, nu poate opri tăvălugul răzbunării românilor. La iritarea românilor au contribuit crimele săvârșite de unguri chiar, la Cluj, în 13 octombrie și Târgu Mureș, în 14 octombrie. La aceste chemări la calm ale Comitetului Național, la 22 octombrie, comisarul Vay “chema la arme pe unguri și pe secuii, promițându-le că pământul pe care-l vor lua de la români, le va fi dat lor”¹⁰². În același timp ziarul “Ellönor” lansa propunerea aberantă de “a fi spânzurați o mie de cărturari români, pentru ca românii să nu mai aibă conducători”¹⁰³.

Documentele despre “barbariile” săvârșite de români.

În aceste condiții tragice au avut loc câteva confruntări care au dus și la excese din partea românilor. La Sâncel, cetele românești încearcă să-l dezarmeze pe unul dintre proprietarii de pământ. Sfidând mulțimea acesta trage cu arma crezând că astfel îi va intimida pe români. Prinși de mulțime, moșierul ungur și însoțitorul lui sunt ruși în

⁹⁷ Liviu Maior, *Români și unguri...*, p. 290.

⁹⁸ Viorel Vânătoru, Elenuța Mărioara Vânătoru, *Un document privind revoluția de la 1848-1849, în Sargetia, XXI-XXIV, 1988-1991*, p. 241-252; George Barițiu, op. cit. p. 302; Vezi și Ioachim Lazăr, *Tragedia din Zarand din toamna anului 1848. Bătălia de la Târnava (jud. Hunedoara) din 8 noiembrie 1848, în Restituiri, V, 1997*, p. 17-43.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Despre evenimentele din 26 octombrie în paginile următoare.

¹⁰¹ Cornelia Bodea, op. cit., p. 1000-1001.

¹⁰² Mircea Păcurariu, op. cit., p. 113.

¹⁰³ Ibidem.

bucăți¹⁰⁴. Cei care au predat armele au fost cruțați și trimiși la Reghin, unde au fost puși sub paza regimentului de graniță¹⁰⁵. O altă confruntare tragică a avut loc la Sângătin. Mai mulți nobili din împrejurimi, împreună cu familiile lor s-au retras la reședința unuia dintre ei. Aproape 10.000 de români au înconjurat reședința, cerându-le să predea armele. După un scurt schimb de focuri, s-a ajuns la o înțelegere, dar tocmai când faptele păreau să ducă la o soluție pașnică, un necunoscut a tras asupra românilor. Cuprinși de furie aceștia i-au prins pe nobili și familiile lor și i-au ucis pe loc. Și-au pierdut viața circa 140 de bărbați, femei și copii¹⁰⁶.

Un caz la fel de sângeros s-a petrecut la Zlatna. Ungurii s-au adunat în oraș sub comanda căpitanului Barta. Administratorul montanistic Nemegyei înarmase aici aproape 300 de gardiști unguri. În 22 octombrie, cete de români se apropie de oraș. După ce au înconjurat orașul, românii le-au cerut ungarilor să predea armele. În timp ce conducătorii lor negociau cu cei ai ungarilor, armele să se depună de ambele părți. "Românii - menționează Avram Iancu în raportul său - depuseră armele jos fără nici o grijă, alții iarăși își mâncau din merindea ce avea, într-aceea capii lor negocia cu maghiarii. Dintre maghiari depuseră armele numai gardiștii din nainte, iar ceilalți, ca niște perfizi, le ținură între picioare sau dinapoi; tunurile încă le țineau gata înapoi ! Deci pe când românii negociau cu nepăsare și pretindea cu tărie ca garda maghiară să fie dezarmată, Nemegyei, consilierul de montanistică și comandante al gardei maghiare strigă dintr-odată ungurește < foc > !". Maghiarii înarmați se inieptară și pușcară hoțește asupra nearmaților români, dintre care mai mulți rămaseră morți, iar ceilalți în prima spaimă o luară la fugă, lăsându-și mulți tocma și armele. Acum însă românii înverșunați readunându-se foarte numeroși, înflăcărați de mânie și răzbunare, se reped asupra nefericitului oraș. Gardele maghiare nu putură înfrunta răpegiunea românilor. Orbite de furie dederă foc topitoriei împărătești, bisericei românești, cum și a altor case ale românilor, apoi o tuliră din oraș la o fugă neregulată, iar cu ele se depărtă și o parte însemnată dintre locuitorii maghiari. Acum s-a început chiar în oraș o măcelătură înfricoșată, în care-și aflară moartea mai mulți prunci nevinovați și femei; pentru că furia românilor nu se mai putea înfrâna; totodată pătrariul mai frumos al orașului, locuit de maghiari, deveni pradă flăcărilor. Soarta gardelor fugare, ca și a celorlalți maghiari, care se alăturaseră lângă ele încă nu fu mai bună. Știrea despre perfidia comandanților maghiari din Zlatna zbură înaintea nenorociților. Locuitorii din Presaca și împrejurime au și fost apucat înainte spre a sta în ajutor la frații lor din Zlatna în contra maghiarilor, când iată că-i întâmpină fugarii. Românii îndată și loviră asupra nenorociților și uciseră pe mai mulți dintre ei"¹⁰⁷.

Un alt participant la revoluție, Ioan Ciurileanu dă o versiune puțin diferită întâmplării. "După ce i-au înconjurat, românii au provocat pe unguri să dea armele; ungurii au pus pușca la picior și au răspuns că vor să se împace cu românii. După ce însă românii s-au apropiat de ei, ungurii au tras focuri și au dat cu o bombă dintr-o puiă de pisat aurul în turnul bisericii românești. Românii au năvălit atunci asupra lor și i-au măcelărit. O parte din honvezi, care au scăpat prin case, împușcau asupra românilor pe ferestre, românii au dat foc atunci la case. Așa s-au prefăcut toate casele ungarilor în praf și cenușă. Câți au mai scăpat din oraș au fost tăiați de români la Presaca"¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Liviu Maior, *Români și unguri...*, p. 299.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Cornelia Bodea, op. cit., p. 1026-1027; George Barițiu, op. cit., p. 371-373.

¹⁰⁸ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 215.

Un alt eveniment dramatic s-a petrecut în toamna anului 1848 în Zarand. În urma asasinării celor 13 români, și după ce familiile lor își plânseră și îngropară morții, în data de 13 (25 st. n.), românii au înconjurat localitatea Brad, “cerându-le ungurilor să predea armele”, după cum relatează protopopul Iosif Bașa din Birtin. Protopopul face mai multe confuzii pe care încercăm să le corectăm cu o serie de documente publicate mai recent.

“În dimineața zilei de 26 octombrie – scrie istoricul Silviu Dragomir – mulțimea de țărani măcelări între Brad și Mesteacăn, toată familia Brady, proprietarii unguri care i-au împilat în modul cel mai odios”¹⁰⁹. Au pierit atunci Brady Anton (70 ani), Brady Ana (58), Brady Pály (30 ani), Brady Manny (25 ani), Brady Peter (3 ani), Brady Petru (50 ani), Brady Ianos (50 ani), Brady Sandor (20 ani), Kristiory Iozepha (40 ani), Kristiory Matilda (10 ani), Kristiory Ildika (7 ani) și o femeie româncă, doică, în vârstă de 22 ani¹¹⁰. Grupul de nobili și familiile lor “au fost prinși neînarmați de un grup al armatei revoluționare aflată sub conducerea lui Ion Ițan (Iezan n.n.), tribun din Ribița și fără a opune rezistență au fost uciși pe câmp la Gura Vacii”¹¹¹. Era răzbumarea sângeroasă pentru cei 13 români uciși de către nobilii aparținând celor două familii în data de 10 și 13 octombrie 1848. Îndată ce au aflat despre acest tragic eveniment, Avram Iancu și Ioan Buteanu au trimis în Zarand pe tribunii Aviron Telechi, cancelist la tezaurariat, Alexandru Chendi, asesor la comitat și pe Ioan Nemeș-Nobili, învățător în Abrud pentru a instaura ordinea în Zarand. Aceștia pleacă îndată la Brad, restabilesc ordinea și iau sub ocrotirea lor familiile proprietarilor maghiari din Zarand. Această protecție avea să-i coste viața pe doi dintre tribuni în zilele următoare. Alexandru Chendi se deplasă până la Hălmagiu pentru a lua conducerea cetelor de moți adunați aici. În acest timp se îndrepta spre Zarand o trupă de represiune sub conducerea maiorului Gál și a comisarului maghiar Boczko. Tabăra de la Gura Văii a fost împrăștiată și trupa maghiară de îndreptă fulgerător spre Hălmagiu, unde le ieși în întâmpinare tribunul Chendi cu vreo 300 de moți¹¹².

Raportul lui Simion Balint menționează că “hălmăgenii spăimântați în urma celor întâmplate ținură consiliu cu tribunul Cădea asupra măsurilor care ar fi de luat. Acel tribun le declară lor, că el cu trupa sa armată numai cu lănci nu e în stare să reziste vrăjmașului; totuși pentru ca să nu lase acel orașel în prada furiei insurgenților, el va încerca negociațiuni cu dâșii, ceea ce s-a și întâmplat; dar în decursul negociațiunilor insurgenții perfizi călcându-și cuvântul au aruncat pe Cădea în prinoare, iar orașului nu i-au dat foc, numai biserica românească fu bombardată dintr-un tun”¹¹³.

Versiunea lui Simion Balint este confirmată și de către un izvor maghiar care atribuie prinderea lui Chendi, comisarului Santa Lajos, ceea ce dovedește că, de fapt, tribunul Chendi s-a dus să trateze cu comisarul în tabăra ungurească¹¹⁴. În cursul zilei de 6 noiembrie 1848, tribunul Chendi fu judecat sumar și osândit la moarte împreună cu Antonie Uhlich¹¹⁵. În ziua de 8 noiembrie trupa lui Gál porni în marș spre Baia de Criș. Românii îl așteptau la Târnava, dar ungurii călăuziți de unele iscoade maghiare

¹⁰⁹ Silviu Dragomir, Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848, București, 1928, p. 20.

¹¹⁰ Viorel Vânătoru, Elenuța Mărioara Vânătoru, op. cit., p.243-252. Anexa, pozițiile 424-435.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Două raporturi ale acelor prefecți de legiuni românești cari în anul 1848/49 au susținut luptele cu insurgenții unguri până la intrarea trupelor imperiali în Transilvania, Sibiu, 1884, p. 6; Vezi și Ioachim Lazăr, Tragedia din Zarand din toamna anului 1848..., p. 20-21.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Silviu Dragomir, Studii privind istoria revoluției române de la 1848, Cluj-Napoca, 1989, p. 61-62.

¹¹⁵ Ibidem.

localnice, i-au luat prin surprindere producându-le o înfrângere categorică. În luptă a pierit și locotenentul Clima de la grăniceri, iar tribunul Nobili a fost luat prizonier. În cursul bătăliei românii au înregistrat între 800 și 1.200 de morți¹¹⁶. Victorioasă, trupa maiorului Gál ocupă Baia de Criș și apoi orașelul Brad, eliberând ungurii aflați în captivitate aici, pentru a fi feriți de răzbunarea românilor și se întoarce la Baia de Criș, unde ordonă noi execuții, între care și pe tribunul Nobili¹¹⁷. Știrea despre dezastrul de la Târnava și despre crimele și incendierea săvârșită de trupa maghiară pe valea Crișului Alb, ajung la Avram Iancu și Ioan Buteanu, la Teiuș, unde se aflau împreună cu unități imperiale pentru anihilarea gărzilor maghiare din orașele Aiud, Turda și Cluj. Căpitanul Gratze, care comanda legiunile românești dă ordin ca Ioan Buteanu, Simion Balint, însoțiți de doi ofițeri, să plece în Zarand pentru alungarea invadatorilor și organizarea rezistenței. La 13 noiembrie, ajung la Brad, iar în 14 noiembrie la Baia de Criș.

Aici găsiră pe tribunul Nobili și tovarășii săi spânzurați, ce încă mai atârnavă în furcile ridicate de unguri¹¹⁸. Câțiva unguri au fost prinși de un despărțământ revoluționar și au fost ridicați imediat în furci în locul românilor, fără ca prefectii Buteanu și Balint să aibă timp să-i oprească. Iată realitatea faptelor descrise pe baza documentelor despre "atrocitățile" invocate de autorii unguri contra românilor că le-au provocat la Sâncel, Sângătin, Zlatna, Brad și Aiud.

Preoți români asasinați de unguri în timpul revoluției.

În cursul expediției maiorului Gál, pe lângă sutele de locuitori asasinați pe drum, pe câmp sau în casele lor au căzut victime ale furiei terorismului un număr însemnat de preoți români. "**Ioan Groza**, preotul din Crișcior (Bihor) pentru că a vrut să meargă în Ardeal să cumpere vite, a fost prins și bătut, închis, storcând Szervanszky Lajos 250 fl. valută pentru eliberare și care totuși n-a urmat, murind în robie, acasă făcându-i honvezii câte pagube"¹¹⁹. "Din Gurahonț, preotul **Simeon Grozav** pentru că a primit niște scrisori de la Ardeal, provocând pe poporenii săi în biserică să se armeze contra ungarilor și înaintea acestei judecăți îngrozitoare... după ce avu cuminecătura, în 18 octombrie vechi fu spânzurat"¹²⁰.

Din Dumbrava, preotul **Sinesie Grozav**, ducându-l în comitatul Arad, l-au spânzurat la podul Iosășelului¹²¹. În satul Pleșcuța prinzând pe preotul **Pavel Farcaș**, pentru că a citit proclamațiunea împărătească satului, învinuindu-l că ține cu Iancu și nu cu ei, l-au dus în comitatul Aradului, la podul Iosășelului, unde l-au spânzurat. Acesta picând însă din furci, au năvălit asupra-i, pușcându-l și împungându-l până au murit¹²². Pe preotul Hălmagiului, **Eutimie Popovici** și alți români de aici, "i-au omorât"¹²³.

La venirea ungarilor în Hălmagiu, - scrie Athanasie Sandor - deloc se răsfirară prin sate prinzând pe **Iuon Toma**, fostul preot din Poienari, iar din satul Șteiu pe preotul ortodox **Pavel Feier** și Oprea, plugarul, pe care i-au dus la Hălmagiu, unde un tribunal

¹¹⁶ Simion Balint, Raportul dă cifra de 800, Silviu Dragomir, Ioan Buteanu.. p, 21-22 (1.200 morți) iar comisarul ungar Vörös Antal vorbește de peste 1000 de morți. Din rapoartele întocmite pentru subcurcile Ribitei și Hălmagiului din 1850 a rezultat cifra de 283 români căzuți în bătălia de la Târnava. (Cf. Ioachim Lazăr, Tragedia din Zarand..., p. 32-38).

¹¹⁷ Silviu Dragomir, Studii..., p. 198.

¹¹⁸ Idem, Ioan Buteanu..., p. 23.

¹¹⁹ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 96.

¹²⁰ Ioan Chindriș, Gelu Neamțu, Procesele....p. 165-168.

¹²¹ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 105.

¹²² Ibidem.

¹²³ Ibidem.

de sânge i-a condamnat, în 7 noiembrie 1848, la moarte prin spânzurătoare¹²⁴. Același tribunal îl condamnase și pe Eftimie (Eutimie) Popovici, preotul ortodox din Hălmagiul Mic. Cei arestați erau acuzați ca instigatori și trădători de țară fiind condamnați la moarte prin ștreang, sentință executată la 11 noiembrie 1848¹²⁵. De teama represaliilor fruntașii comunei Poienari l-au predat pe preotul ortodox, **Toma Ioan**, fiul preotului bătrân Ioan Toma, executat în 7 noiembrie 1848. Acesta este acuzat că a condus poporul răsculat la Baia de Criș. Conform sentinței tribunalului de sânge, el ar fi recunoscut că “pe baza proclamației date de Avram Iancu, au îndemnat în comunele lor și în împrejurimi pe valahi la răsccoală împotriva ungarilor”¹²⁶. O lipsă de preoți și cantori, se menționa într-un document din anul 1854, se înregistra și în comunele **Scroafa** și **Luncoiu de Jos** întrucât “în revoluțiunea trecută se împușcară prin maghiari”¹²⁷.

Din Lipova, preotul **Zamfir Pop**, după ce au plecat trupele imperiale, a fost arestat, împreună cu George Jurașcu, șumariu cămăresc și în 28 noiembrie, prin judecata ungarilor, fuseră împușcați¹²⁸. Din satul Căpruța, preotul **Ioan Faur**, pentru că a îndemnat poporul să se împotrivescă rebelilor și să nu le primească poruncile, în 27 noiembrie, a fost spânzurat¹²⁹. Preotul **Petru Pantea**, din Tulca (Bihor), “fiindcă a strigat în biserică să nu ajute Dumnezeu la maghiari, ci să aducă pe frații noștri sârbi, că atunci ne va fi mai bine, s-au judecat spre spânzurătoare...care judecată s-au și dus la sfârșit, între Coajd și Gurbeciu, în anul 1848, octombrie 28-lea”¹³⁰. Preoții **Jivoiu Petrovici** din Sânicolaul Mic și **Vasile Popescu** din Alios, fratele arhimandridului Patrichie Popescu, vicarul episcopiei Vârșetului, au fost spânzurați la Fiscut, la 13 noiembrie, din ordinul vicecomitelui Kulturer Murany¹³¹. George Barițiu mai amintește și despre moartea preotului **Novac Ștefanovici** din Cerna Mora (Bihor), ucis acum¹³².

Preotul **Aron Tămaș** din Bord (lângă Târnăveni), tată a opt copii, a fost împușcat, împreună cu un frate al său¹³³. Preotul **Simion Precup** din Săușa, tată a patru copii mici, a fost ucis în chinuri groaznice: “aprinzându-l mai întâi, după care tot bucățele tăindu-l”¹³⁴. Probabil, scrie profesorul Mircea Păcurariu, tot atunci a fost împușcat, în Târgu Mureș, preotul **Petru Raț** din Filpișu Mic, lângă Reghin, unde păstorise 30 de ani¹³⁵. Preotul **Teodor Precup** din Telec (azi jud. Neamț) a fost omorât de secui la 14 octombrie 1848, iar despre preotul **Teodor Dumbravă**, din Bicaz, se spune că a fost omorât în anul următor pe Muntele Surduc¹³⁶. Memorialistul Alexandru Roman descrie cauza morții preotului bătrân **Turcu**, protopop român unit. El a fost omorât numai pentru că ținea cu poporul, care după atâtea torture mergea la el ca la părintele sufletesc ca să se mai stâmpere și să ceară sfat¹³⁷. Despre preotul **Nicolae Bucșa**, din parohia Mercheasa și filia Jimbor (județul Brașov), se știe că a murit la trei

¹²⁴ Ioan Chindriș, Gelu Neamțu, op. cit., p. 179-181.

¹²⁵ Ibidem, p. 190-192.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1854, f. 5.

¹²⁸ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 109.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 133.

¹³¹ I. D. Suci, Revoluția de la 1848-1849 în Banat, București, 1968, p. 201 și 209.

¹³² Mircea Păcurariu, op. cit., p. 120.

¹³³ Ibidem, p. 121.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 186.

săptămâni după devastarea satului de către unguri, în urma chinurilor la care a fost supus¹³⁸.

Din zona Beclean – Bistrița au fost uciși preoții, **Mihail Pop** din Nușeni, de 64 de ani, împușcat în fortăreața Fellegvár din Cluj, la 14 februarie 1849, **Ștefan Mora** din Șimotelnic (azi Simonești), de 48 de ani, împușcat tot acolo, **Vasile Popovici** din Târgșoru de 52 de ani și **Alexandru Țicudi**, fiu de preot din Dâmbu de Câmpie (jud. Mureș) de 21 de ani, teolog la Blaj¹³⁹. Au mai spânzurat, în pădurea Turzii, pe preotul **Ioan Papiu** din Budiu, tatăl lui Alexandru Papiu Ilarian¹⁴⁰. La Vințul de Sus (azi Unirea), s-au aflat peste 100 de români omorâți de unguri, între care și un **preot din Mesentea**¹⁴¹. Tot aici, printre cei executați și aruncați în groapa de var, s-a aflat și un alt preot ferecat în lanțuri, deformat încât oamenii numai cât ghiceau că doar ar fi fost **popa din Mischiu** (azi Cheia) de lângă Turda¹⁴².

Preotul **Isac Oprea** din Crăciunelu de Sus, lângă Blaj, a fost scos din biserică, pe când săvârșea slujba învierii, torturat și apoi ucis din ordinul solgăbirăului Mártonfy¹⁴³. La 6 martie 1849 a fost omorât preotul **Ioan Felfeldi** din Toderița, în părțile Făgărașului¹⁴⁴. “Preotul satului Gornești, **Ioan Brejan**, s-au omorât la V. Sz. Ivany, în 28 aprilie, pentru credința care a avut-o către monarhul”¹⁴⁵. Un fiu al său, **Brejan Ioanes**, “a fost omorât în octombrie 1848, în Câmpul Oii, de care rămânând preoteasa cu 7 prunci, spre a căror susținere nimic n-au rămas”¹⁴⁶. Preotul din Glodeni, **Cornea Leon**, a murit în temniță la Turda, în 20 mai 1849 și au rămas săraci 3 (orfani n. a.)¹⁴⁷.

În comuna Gudea (Stânceni), de lângă Toplița, au fost prinși de către unguri, în decembrie 1848, prefectul Roman și protopopul **Moldovan**, i-au dus pe amândoi la Târgul Mureșului, “acolo după ce i-au torturat groaznic, băgându-le fișicurile de iarbă pe gură, i-au măcelărit”¹⁴⁸. Din satul Deag, la protopopul Tomas, au prins pe preotul din Budiu, tatăl lui Alexandru Papiu Ilarian, pe feciorul protopopului din Iernut, Lazăr Iosif și pe un tribun din Subpădure. Ducându-i la Turda, peste vreo câteva zile i-au strangulat¹⁴⁹. Din Alecuș, preotul **Molnar Alexe** a fost împușcat, în aprilie 1849, la Ocnele Uioarei, deși adoptase două fete unguroaice, rămase orfane în urma arderii Aiudului¹⁵⁰. Una dintre cele mai sălbătice barbarii au săvârșit-o ungurii asupra **preotului greco-catolic din Spini** (județul Hunedoara), căruia în 1849, după ce l-au “jefuit de 1.000 florini, pe care-i avea asupra sa, i s-au tăiat degetele de la mâini, apoi mâinile amândouă, i s-a tăiat și mădularul, iar în final a fost despicat în patru”¹⁵¹.

Referindu-se la tragedia acestui preot, Aron Densușianu scria în 1864 următoarele: “În locul caselor frumoase, a căror abia ruinele se mai văd, locuitorii abia și-au putut ridica niște colibe. Aici ungurii torturaseră pe preotul românesc, un bărbat cu

¹³⁸ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 159.

¹³⁹ Ibidem, p. 156.

¹⁴⁰ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 216.

¹⁴¹ Liviu Maior, Români și unguri..., p. 300; Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 216.

¹⁴² Mircea Păcurariu, op. cit., p. 127.

¹⁴³ Ibidem, p. 156.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Elena Mișu, Documente inedite privind anul revoluționar 1848-1849 pe Valea Mureșului Superior și a Gurghiului, în Marisia, Studii și Materiale, XXVI, 2000, p. 269-270.

¹⁴⁶ Ibidem, p. 270.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 224-225.

¹⁴⁹ Ibidem, p. 262.

¹⁵⁰ Ibidem, p. 266 și 278.

¹⁵¹ Gelu Neamțu, op. cit., p. 104-105.

largi cunoștințe, în mod superior torturilor din iad. Îi trag mai întâi unghiile, îi scot plămânii și apoi ochii. Totdeauna când am trecut p-aicea și am căutat la casa acestui nefericit, ce pare descoperită și ruinată, încrescută în rădăcini și care pare a jeli cumplita soarte a domnului său – totdeauna mi-au curs fiori reci prin oase”¹⁵². Potrivit Cronicii lui Nistor Socaciu din Biscaria au fost maltratați și uciși mai mulți preoți. **Preotul din Băcia** a fost spânzurat și un altul cu numele **Ioan Santei**, pușcat¹⁵³. Potrivit unui alt act preotul Ioan Santei păstora credincioșii din satul Petreni, și conform relatărilor soției sale ar fi fost spânzurat. În vara anului 1849 a fost spânzurat și preotul din **Căstău**, lângă Orăștie¹⁵⁴.

Dintr-un raport al protopopului Iosif Bașa rezultă că în Zarand au mai fost executat preotul din Mesteacăn, **Iosif Cazan**. Înainte de a fi împușcat a fost supus unui supliciu dintre cele mai barbare, fiindu-i scoși ochii și unghiile și arsă barba¹⁵⁵. Din Țebea a fost împușcat preotul **Mihai Oprișă**, iar din Brad, preotul **Traian Banciu**¹⁵⁶. Din Țărățel, preotul **Popa George**, ce servea aici de prin anii 1837-1838, în '48, în revoluție a fost împușcat de husarii unguri înaintea bisericii¹⁵⁷. Episcopul Grigore Comșa, în anul 1933, a mai aflat câteva nume de preoți, uciși în părțile Zarandului. **Avram Suba** din Strâmba (azi Livada), și **Petru Incău** din Brotuna, spânzurați împreună cu alți preoți¹⁵⁸. Preotul **Pantea** din Țărățel a fost împușcat într-o Duminică, după ce a terminat slujba¹⁵⁹. În Vața de Jos, a fost ucis un alt preot cu numele **Iosipaș**¹⁶⁰. La 25 aprilie/7 mai 1850, episcopul Andrei Șaguna îi cerea protopopului Iosif Bașa ca “să arate unde e înmormântat părintele din Țebea, Mihai Oprișă”¹⁶¹.

La 12 ianuarie 1849, subprefectul Balint Elek din Zalău informa Comitetul Apărării Naționale din Pesta, că peste 30 de instigatori și jefuitori români au fost duși la Zalău pentru a fi judecați. Între ei se afla și **preotul din Posa (?)**, care a fost condamnat la spânzurătoare și executat¹⁶². Au mai fost omorâți preoții **Constantin Nemeș** de pe lângă Blaj și **Ioan Bucșa Moldovan** din Agrișteu¹⁶³. Jertfa preoților români căzuți victime terorismului unguresc au fost impresionante. “Protopopul Turcu fu spânzurat la Cluj, protopopul Moldovan tăiat în bucăți la M. Osorhei, preotul **Ioan Papiu** din Budiu, spânzurat la Turda, preotul **Alpini** pușcat la Mănărade, preotul **Gregorianu**, din Ghiasa de Sus, tatăl tribunului, împreună cu fiul său fu împușcat la Sibiu, preotul **Țârlea** din Teiuș fu împușcat la Gherla, înaintea a lor șapte fii ai săi, în comitatul Zarand fuseseră spânzurați șase preoți, la Hususău fu împușcat **un preot** și doisprezece țărani deodată, în Câmpie fuseseră uciși la **patruzeci de preoți**”¹⁶⁴.

În octombrie 1849 credincioșii din parohia Șarpatoc (lângă Sighișoara) cereau episcopiei din Sibiu să le dea un nou preot, întrucât fostul lor păstor nu s-a mai întors

¹⁵² Aron Densușianu, *Suveniri și impresiuni de călătorie*, în *Familia*, an. I, nr. 10 din 5/17 septembrie 1865, p. 124.

¹⁵³ Mircea Păcurariu, op. ci., p. 157.

¹⁵⁴ Ibidem.

¹⁵⁵ Ibidem, p. 133.

¹⁵⁶ Ibidem, p. 122.

¹⁵⁷ DJHAN, fond Protopopiatul ortodox Brad, dosar 1/1928, f. 79.

¹⁵⁸ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 133.

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ DJHAN, fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1846, f. 90.

¹⁶² Mircea Păcurariu, op. cit., p. 135.

¹⁶³ Ibidem, p. 156.

¹⁶⁴ Gelu Neamțu, op. cit., p. 142-143.

din pribegie¹⁶⁵. Și câte alte zeci de preoți pe care documentele nu i-au mai înregistrat. De altfel, chiar unul dintre criminali, contele Haller Ignacz îi mărturisea lui George Barițiu, în anul 1861, că el nu a aruncat în Mureș, doar un preot român, așa cum se știa, **ci trei**¹⁶⁶.

**Preoți dezonoarați, întemnițați, maltratați și jefuiți
de bunuri de către unguri și secui în perioada războiului civil.**

După încheierea celei de-a treia Adunări de la Blaj (28 septembrie 1848) erau tot mai evidente tensiunile dintre români și unguri, ceea ce va duce la săvârșirea unor noi barbarii de către unguri și secui. Jaful și crima erau ocupațiile predilecte ale “revoluționarilor” unguri și ale aliaților lor secui. Țintele principale ale jafurilor erau bisericile, casele parohiale sau locuințele preoților români de ambele rituri.

Petru Sabo, preotul din Feneția, venind în suspjecție că vrea să ridice oameni în ajutorul moșilor asupra ungarilor a robit trei luni, păgubindu-se de avere, în preț de 2.000 florini valută¹⁶⁷. La rândul său, “preotul **Ioan Groza** din Săliște, a fost prins și bătut, fu iarăși închis, storcând Szervanszky Lajos de la el 250 florini valută, pentru eliberare și care totuși n-a urmat, murind în robie, acasă făcându-i honvezii câte pagube”¹⁶⁸. Pe **Nicolau Popovici**, preotul din Șteiu, pentru că au învățat poporul să nu fie cu răsculații, în 8-lea 9-ber, fu condamnat la robie de 9 luni, fiind prin honvezi jefuit, în preț, de 500 florini¹⁶⁹. Preotul **Nicolae Teaha**, din satul Câmp, pentru că au învățat poporul să țină în partea împăratului, prin căpitanul Klapka fiind prins, cu lanțul în grumaz fu dus în prinsoare la Oradea mare, păgubindu-l din avere de 1.000 florini¹⁷⁰. Abuzurile, maltratările, bățiile, devastările și furtul continuă pe tot traseul gărzilor și a trupelor maghiare. Preotul **Georgiu Teaha** din satul Colești, tot de acest căpitan fiind bătut și jefuit de 600 florini¹⁷¹. Nu erau scutiți de asemenea umilințe nici preoții bătrâni. **Georgie Teaha**, preotul bătrân din satul Câmp, prin Athanasie Covaci, ofițer de gardiști din Vașcău, fiind prins și bătut, mult a suferit¹⁷².

Ajungând la Iosaș, ungurii Gál și Boczko au trimis după preoții locului, **Ioan și Iosif Dan**, pârâți fiind de domnul de pământ, cum că pomenesc pe împăratul în biserică ca să-l păzească Dumnezeu de toți vrăjmașii văzuți și nevăzuți și să-i supună sub interesele lui, să-i ajute a învinge pe unguri. Ducându-i în lagăr la Iosașel spre pierdere, apoi legându-i cu fața spre soare, le zise: “Acum scoate-vă pre voi Iancu care e Dumnezeu și împăratul vostru”, ținându-i așa două zile și două nopți, flămânzi și setoși, tot deodată jefuindu-i de câte toate averi. Au dus patru porci îngrășați, toată clisa, alte alimente, unsoarea, hainele toate din casă și cele preotești, clopotele bisericii, spărgând cămara, lăzi și luând bani gata, cu obligațiunile despre banii alocați, dus-au răchia, iar ce n-au dus au slobozit să cure pre pământ, socotindu-le în bani, au jefuit în preț de 2.000 florini¹⁷³.

La fel au procedat și cu preotul din Iosașel, **Miron Petrica**, zicându-i: “Noi suntem Dumnezeuul tău. Acum scoate-te pe tine împăratul Ferdinand”. Tot asemenea fiind chinuit, îl slobozică, luând de la el un porc, bani gata din ladă, 100 florini argint,

¹⁶⁵ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 159-160.

¹⁶⁶ Liviu Maior, *Români și unguri...*, p. 48.

¹⁶⁷ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 95.

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ Ibidem, p. 96.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ Ibidem, p. 103.

toate hainele din casă, 5 acoave de răchie, făcând pagubă peste tot, 300 fl. argint¹⁷⁴. Jefuind satul Baldovini, ungurii au luat de la preotul **Hărduțiu** tot ce au avut¹⁷⁵. În **Ciuci** (Vârfuri n. n.) după ce “au jefuit casa preotului, dezbrăcându-l de haine, luându-i banii și toate ce au avut, l-au pușcat într-o mână”¹⁷⁶. Din Vidra, pe preotul administrator **Solomon Nicoară**, în săptămâna Rusaliilor, “prinzându-l ungurii, l-au dus până la dealul ce iaste între Hălmagiu și Țohești să-l piardă, unde s-a răscumpărat cu 250 fl. valută, fiind Inczedy comandant la maghiari”¹⁷⁷.

În Lazuri, de la preotul **Georgiu Leuca**, ungurii tot au jefuit: boi, vaci și câte toate altele, nelăsându-i cât de puțin¹⁷⁸. Din Basarabasa, pe preotul **Ioan Feier**, tatăl și fiul, în luna lui februarie, ducându-i din casa lor la Vața, unde chinuindu-i i-au dus sub spânzurătoare, Ribiczey bătrânul cu alți unguri, pentru răscumpărare au cerut de la ei 610 fl., argint și 50 măsuri ovăz, după care sumă petrecut fiind cel tânăr de doi husari kossuthieni până acasă, a predat numita sumă de bani, fiind apoi jefuiți și de alte câte toate, se eliberară numiții preoți¹⁷⁹. Din Tomești, pe preotul **Ioan Ungur**, în 7 ianuarie,prinzându-l ductorii Dienes Pista, Ribiczey bătrânul, Kurtan Elek și Lakatos, dascălul, ducându-l la Hălmagiu, de unde la Oradea Mare, până ce armata imperială l-a slobozit¹⁸⁰. Nici atunci când era evidentă înfrângerea, componenții armatelor maghiare nu încetează cu maltratările și jafurile săvârșite împotriva populației românești.

În Chertiș, în august, la preotul **Ghergariu** intrând cu puterea 16 husari la cuartir, au dat foc mare în casă, luându-i toate hainele din casă, două clise ce au avut în cămară, toate în preț de 250 fl., valută¹⁸¹. În satul Cărand, din Bihor, spărgând ușile de la casa preotului **Marchiș**, în 6 august, au luat toate din casă, încărcându-le toate pe două cocii cu patru cai, iarăși a preotului, făcând și foc în casă pe padiment¹⁸². La Dej, în cursul lunii august 1848, mai mulți preoți au fost insultați, smulgându-le barba, între care și preotul **Stozan** din Fodora¹⁸³.

Preotul **Pop Ioan** din Dumbrava (Mureș) a fost păgubit de 2 boi, 3 vaci, 14 cai, 80 oi în preț de 1.836 florini, la care se mai adăugă pagubele din casă, 1.200 fl., în total 3.036 florini¹⁸⁴. Și celui de-al doilea preot din Dumbrava, **Ioan Pop** i s-au luat 2 boi, 2 vaci, 5 cai, în valoare de 320 fl și o pagubă în casă de 12 fl., în total având o pagubă de 332 florini¹⁸⁵. Paguba preotului **Cornea Leon** din Glodeni s-a ridicat la 400 florini¹⁸⁶.

La 2 septembrie 1849, protopopul **Zaharia Matei**, din protopopiatul Turzii de Jos, cu parohia în satul Nadeș, (Mureș) trimitea un memoriu către Consistoriul din Sibiu în care descria cele pătimate de el și familia sa în timpul revoluției. “Prin luna lui decembrie trecut, de cum am venit acasă de la adunarea de la Sibiu, până la sfârșitul lui iulie, în casa mea nu am dormit, ci cu fiarele cele sălbatice, prin crepăturile pământului și prin păduri am viețuit, dar până și pe acolo m-au căutat ungurii să mă prindă și să mă

¹⁷⁴ Ibidem, p. 104.

¹⁷⁵ Ibidem, p. 107.

¹⁷⁶ Ibidem, p. 117.

¹⁷⁷ Ibidem, p. 118.

¹⁷⁸ Ibidem, p. 119.

¹⁷⁹ Ibidem, p. 120.

¹⁸⁰ Ibidem, p. 121.

¹⁸¹ Ibidem, p. 130.

¹⁸² Ibidem.

¹⁸³ Ibidem, p. 160.

¹⁸⁴ Elena Mihu, op. cit., p. 273.

¹⁸⁵ Ibidem.

¹⁸⁶ Ibidem, p. 270.

ucigă”¹⁸⁷. “În biserică din 6 zile a lui ianuar până la 14 iulie nu am intrat. În mai multe rânduri secuii din satele vecine și din scaunele Odorheiului și Mureșului m-au căutat să mă prindă și cea mai mare parte din dobitoace, boi, cai, capre și alte instrumenturi din casă mi le-au răpit și veșminte”¹⁸⁸.

Suferințele preotului **Atanasie Prodan** din Chiochiși (jud. Bistrița-Năsăud), sunt descrise în adresa, din 5 februarie 1852, trimisă episcopului Andrei Șaguna, în care relatează suferințele și pagubele sale: “În revoluție am pățit foarte amar, în legături am fost, în temniță prins și legat de stâlp, barba-mi smulse și bătut peste obraz, încât și auzul mi s-a stricat și mintea de supărări grozave mi s-a smintit. Această maltratare nu au fost destul: mi-au jefuit 8 boi, 70 de oi, 3 cai și tot ce am avut în casă și de frica cea mare au urmat moartea preotesei”¹⁸⁹.

Alexandru Sterca Șuluțiu va interveni pe lângă Palej Ludovic, vicecomitele Solnocului de Mijloc, pentru a-l elibera din închisoare pe preotul nostru din comuna Someș Uileac, **Gora Mihai**, tată a 6 orfani..., să-și poată câștiga hrana trebuincioasă și a procura dovezile cu care să-și poată susține nevinovăția”¹⁹⁰. Suferințele preoțimii române din secuime este relatată în memoriul protopopului **Petru Pop** al Treiscaunelor, cu sediul în Brețcu, trimis lui Șaguna la 16 septembrie 1849: “după ce nimănui nimic făcând, iar cine ce au vrut au luat, am lăsat tot, apoi izgoniți am fost și scăpari nicăiri căpătând, robiți, jefuiți de avere, de sănătate, mulți și de viață, cu bătaie de joc tunși, de credința religiei cu amenințări și cu pierderea vieții despărțiți, luat-ne-a ce-am avut tot, am stat până în gât în focul gheenii și trupește și sufletește”¹⁹¹.

Una dintre cele mai grele umilințe a suferit-o preotul **Vizantie Pop**, tatăl Densușienilor. “Repausatul meu soțiu, Bizanțiu, paroc în Densușiu, fu la anul 1848, despoiat de toată averea, legat de loitrele carului și astfel transportat de patrioții maghiari, pentru a-l împușca, însă providența divină și dreptele lui fapte l-au eliberat din mânele scleraților”¹⁹², scria soția sa Sofia. Preotul **Teodor Sârb** din Cărpiniș, lângă Simeria, a fost bătut, închis la Deva și eliberat de români. Preotul **Emanoil Kaliani** din Tofalău descria într-un memoriu adresat Consistoriului din Sibiu necazurile sale din anii 1848-1850. “În toată vara anului 1848 m-o amenințat cu uciderea nu știu pentru ce. În 1 octombrie numai prin un prunc mi s-a ținut viața, cât am fost silit cu cătane a mă muta la Kozma, acolo 4 săptămâni am petrecut, m-am reîntors în parohie unde numai 3 săptămâni am putut petrece, 23 octombrie, și m-au ținut tot în sânge, l-au bătut, i-au frânt mădulele, i-au vărsat sângele “unde îmi aduc aminte mi se înfioară trupul și îmi amortește graiul, agonisita din tinerețe mi-o jefuit-o”¹⁹³.

A fost jefuit în mod barbar, la 18 septembrie 1848, protopopul cărturar și patriot **Partenie Trombițaș** din Târgu Mureș. I s-au spart geamurile locuinței, apoi au intrat în casă “voluntarii și cetățenii maghiari din oraș care i-au luat bunuri în valoare de peste 3.000 florini”¹⁹⁴. Și protopopul Iosif Bașa al Zarandului a suferit mari pagube și prădăciuni în timpul revoluției. La 4 februarie 1851 se adresa oficialităților din Bălgrad, prin intermediul lui Iosif Sterca Șuluțiu, arătând pagubele suferite. El făcea cunoscută

¹⁸⁷ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 159.

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ Ibidem.

¹⁹⁰ Ioan Ciocian, Vicariatul Silvaniei între anii 1848-1850, în Acta MP, XXII, 1998, p. 130.

¹⁹¹ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 159.

¹⁹² Ioachim Lazăr, Beniamin Densușianu (1829-1915). Din viața și activitatea sa, Deva, 2002, p. 41.

¹⁹³ Ana Hancu, Documente mureșene inedite privind revoluția din 1848-1849, în Sargetia, XXVIII-XXIX, 1999-2000, p. 61.

¹⁹⁴ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 103.

cumplita soartă “care din revoluție încoace am fost și sunt cuprins, adică ce am avut de la strămoși, moși, părinții mei și încă în timpul tinereților mele ce am putut strânge, toate acestea în revoluția trecută mi se prăpădiră în sumă de 46.813 fl., 30 cr. v. c.”¹⁹⁵

Biserici românești arse, profanate și jefuite de către unguri.

În timpul revoluției este impresionabilă distrugerea lăcașurilor de cult ale românilor. Pretutindeni satele românești au fost arse, iar locuitorii lor jefuiți. Numai pe valea superioară a Mureșului au fost arse, în perioada 18 octombrie – 20 decembrie 1848, peste 100 de sate românești și săsești. În aceste sate ungurii și secuii “prădau și jefuiau cu deosebire bisericile și casele popilor”¹⁹⁶. În satul **Brotuna**, din Zarand, au incendiat biserica de lemn cu toate odoarele ei, topindu-se și clopotele¹⁹⁷. În satul **Câmp** (județul Arad) căpitanul Klapka, a jefuit biserica, iar din casa bisericii a luat 500 fl., argint¹⁹⁸. Biserica din **Țărățel**, a fost zidită, în anul 1836, din piatră și cărămidă. În anul 1848 a fost aprinsă de unguri și a ars până la zid¹⁹⁹. În anul 1854, protopopul Bașa scria episcopului Andrei Șaguna că preotul din Țărățel “muri la 25 de ani, în acel an revoluționar și arse, împreună cu toate sălașele din sat și biserica”²⁰⁰. Comunitatea reușise să refacă biserica și acum cerea să se sfințească Ioan Șipoș, după absolvirea cursului clerical, de preot la Țărățel”²⁰¹.

Potrivit unui istoric al bisericii și parohiei **Blăjeni Sat** întocmit de către preotul Petru Stanciu, în anul 1928, se consemnează următoarele: “În anul 1848, turnul a fost dărâmat de unguri, care au tras cu tunul de pe dealul numit < Mușat >, iar clopotele au fost ascunse în pământ de către fratele preotului, de atunci, Avram Ciocan”²⁰². Preot la Blăjeni Sat, în anul 1848, era Ioan Ciocan. Biserica din **Brad** “făcută din zid, fără turn acoperit, numai din revoluția anilor 1848-49 arzând, au rămas numai zidul, fără turn acoperit, cu două bucăți de pleu deasupra altarului și la pridvor, iară deasupra acoperișului turnului crăci de lemn. Zidul se află crăpat pe patru locuri cam de către altariu, pentru ploile cele multe”²⁰³. Aceasta este starea în care se afla biserica din Brad după aproape 12 ani de la revoluție. Jefuirea sălbatică a locuitorilor acestui orașel din Zarand a făcut ca nici o comunitate mare ca a Bradului să nu-și poată reface lăcașul de cult distrus în revoluție nici după un deceniu.

Năsăudul a fost prefăcut în cenușă de trupele colonelului Ritzko. Nu au cruțat nici biserica. Devastară casa vicarială cu superedificatele, apoi nu cruțară nici pomii din grădină, sfărâmară ușile, ferestrele, ba luară și padimentul și, într-o chilie, au săpat o groapă afundă, poate, în speranța că vor găsi bani²⁰⁴. Din “biserica unită din **Dumbrava**, au luat un felon, altele...și zalele de la cădelniță”²⁰⁵. Pentru refacerea bisericii din **Ungheni**, distrusă de unguri se va ordona, la 19 martie 1859, colectarea în termen de 6 luni, de ajutoare de la credincioșii de rit latin și greco-catolic, ordinul fiind transmis prin intermediul mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu, protopopului Farago,

¹⁹⁵ DJHAN, fond Protopopiatul ortodox Brad, dosar 1/1855, f. 87 v.

¹⁹⁶ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 127.

¹⁹⁷ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 107; Mircea Păcurariu, op. cit., p. 131.

¹⁹⁸ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 96.

¹⁹⁹ DJHAN, fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1928, f. 79.

²⁰⁰ Ibidem, Dosar 1/1854, f. 6.

²⁰¹ Ibidem.

²⁰² Ibidem, f. 41-43.

²⁰³ Ibidem, Dosar 3/1861, f. 108.

²⁰⁴ Adrian Onofreiu, Nestor Simon – omul și opera, în Arhiva Someșană, II, 2003, p. 387.

²⁰⁵ Elena Miha, op. cit. p. 273.

la 26 martie 1959²⁰⁶. În registrul de intrare-ieșire a corespondenței protopopiatului sunt menționate aceste dispoziții referitoare la strângerea ajutoarelor pentru ridicarea bisericii distruse, în timpul revoluției și trimiterea la 21 iunie 1859 a unui potir și a unui chivot pentru oficierea sfintei cuminecături²⁰⁷. La **Sângeorgiul de Pădure** biserica a fost demolată iar materialul folosit la construcția unei școli maghiare²⁰⁸.

La **Albești** (Fejérhaza), după ce au ars câteva case, au intrat în biserica românească, devastară altarul, spurcară biserica, împușcară în crucifix, zicând că acumă “au pușcat pe Dumnezeu românilor”, în urmă băgară caii în biserică folosind-o ca grajd²⁰⁹. Din istoricul parohiei și bisericii din **Valea Brad** (Zarand), întocmit de către cunoscutul teolog Ilarion Felea, la 10 noiembrie 1927, aflăm următoarele: “În timpul păstoririi episcopului Moga, parohia Valea Brad avea o bisericuță din lemn care înainte de 1848 a fost vândută parohiei ortodoxe Bejan și în locul ei a fost făcută alta care a fost aprinsă și dărâmată de către unguri în revoluția din 1848. Imediat după revoluție s-a zidit o nouă biserică de lemn, care a rămas neterminată – cu pereți dinafară nelipiți și nevăruită, până între anii 1867-1870 când a fost terminată”²¹⁰.

De vandalismul ungarilor n-a scăpat nici **reședința episcopală din Sibiu**. De acest lucru se plângea însuși episcopul Andrei Șaguna în fața membrilor primului său sinod eparhial, convocat la 22 martie 1850, spunând: “încă și odoarele episcopoești, preoțești și diaconești, împreună cu capela episcopoească și cu toate cărțile dintr-însa și toată biblioteca mea, peste 3.000 de cărți, s-au prădat; iară actele oficioase, parte s-au ars, parte s-au rupt și s-au nimicit întru atâta cât nici odor, nici o carte sau unealtă bisericească, nici o hârtie de arhivă nu au rămas”²¹¹.

La ocuparea **Blajului**, în ianuarie 1849, trupele maghiare au continuat jaful. Ceea ce s-a întâmplat aici este descris de Alexandru Papiu Ilarian: “Ungurii, care intrară în Blaj, după ce deteră foc Alecușului și Sâncelului aprinseră și în Blaj câteva case, uciseră pe mai mulți între care și pe tribunul Maior, după aceea făcură fărădelegile cele mai vandalice, stricară tipografia, jefuiră **biserica catedrală**, intrară în cripta episcopală, desmormântară oasele episcopilor, cercând după scumpeturi”²¹².

“Strigau în gura mare că a trecut vreme ca Blajul să mai fie < Olah Roma >. Seminarul greco-catolic l-au transformat în cazarmă, iar Biblioteca Seminarului o au deprădat cu totul, piața era plină de cărți și scrisori, [aruncau] unii după alții cu cărți, alții se îmbrăcau în veșminte bisericesti sau popești și cu câte o carte în mână mergeau prin piață urmați de mai mulți și strigând: < én vagyok Barnutiu >, alții < én vagyok Cipariu > [Eu sunt Bănuțiu, Eu sunt Cipariu]. Așa își băteau joc de lucrurile cele mai sfinte și de oamenii cei mai prețuiți ai românilor”²¹³. La 14/26 februarie 1850 se înregistra și în Zarand circulara lui Alexandru Sterca Șuluțiu prin care cerea ca “hainele și vasele cele preoțești din Blasiu să se dea de s-ar găsi undeva”²¹⁴.

Jefuită de toate cele sfinte a fost, printre sutele de lăcașuri de cult și Biserica din **Hunedoara**, faptă ce a avut loc după 11 aprilie 1849, adică după intrarea trupelor maghiare. Făptuitorul a fost Buci Mihai, care aducând armata a percheziționat biserica

²⁰⁶ Ana Hancu, op. cit., p. 60.

²⁰⁷ Ibidem.

²⁰⁸ Ibidem.

²⁰⁹ Gelu Neamțu, op. cit., p. 104.

²¹⁰ DJHAN, fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1928, f. 74-75.

²¹¹ Actele soborului Bisericii greco-răsăritene din Ardeal din anii 1850 și 1860, Sibiu, 1860, p. 24-25.

²¹² Gelu Neamțu, op. cit., p. 91-92.

²¹³ Ibidem.

²¹⁴ DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1846, f. 88.

și cimitirul. Preotul din Hunedoara, Nicolae Popovici, face o scurtă descriere a celor întâmplute. “Buci Mihai a intrat în biserică cu pipa aprinsă, or început a sparge și strica toate prin biserică, căutând după avere, prin sudalme de Dumnezeu românilor și scoțând ochii Maici Precistei și rupând ciucurii de la prapori, zicea că Dumnezeu nostru a murit”²¹⁵. În acest tratament, menționa preotul Popovici, maghiarii n-au fost îndreptățiți, deoarece biserica ungurească prin insurgenții români de nimic nu s-a despuiat, ba mai mult, adaugă preotul, românii din Hunedoara, au apărut de multe rele pe mai mulți maghiari ai orașului”²¹⁶.

Bisericii din **Zlatna** i-au “jefuit veșmintele și vasele cele sfinte și s-a ars de tot biserica”²¹⁷. Comunitatea eclesiei zăltne “prin rebeli de toate jefuită, abia va putea purta vecturile și va da manuarii operari”²¹⁸. Biserica din **Feneș** s-a jefuit de toate. Comunitatea e “de totul jefuită și săracă, numai veniturile și lucrătorii cu palmele poate, pentru sărăcie, dărui, fiind jefuită pentru alipirea și credința către tron și altele asemenea”²¹⁹. În satul **Petroșani** “s-a stricat în parte biserica”²²⁰. Bisericii din **Abrud** “i s-au jefuit toate sculele și veșmintele sacre”²²¹. Pentru aceste biserici greco-catolice din protopopiatul Bistrei “pentru reedificarea sau repararea bisericilor sale sub revoluțiune arse sau stricate sau jefuite” s-a primit din Înalta milă și dar împărătesc următoarele sume: Zlatna (600 fl.), Feneș (160 fl.), Petroșani (100 fl.), Abrud (200 fl.)²²². În ce privește comunitatea Abrud se preciza că “eclesia având venit mai binișor va putea și ea a da de la sine 60 fl. m.c.”²²³. Biserica din **Plosca** (Hunedoara) a fost și ea jefuită în timpul revoluției de către unguri. Potrivit unui document din anul 1860, curatorii de aici se jeluiesc lui Iosif Asztalos că “ungurii le-au prădat biserica luându-le până și hainele bisericești, cât n-au nici haine cu ce să slujească preotul Sf. Liturghie”²²⁴. Una dintre frumoasele biserici pe care românii reușiseră să o construiască cu mari eforturi se afla în satul **Chirileu**. Era terminată încă din anul 1838 și păstra un clopot de la vechea biserică datând din anul 1725. “Aceste toate precum și satul întreg, în acel an fatal, în 14/26 octombrie, s-au prefăcut în cenușă”²²⁵. În același an a fost aprinsă și biserica din **Nirășteu**²²⁶. Potrivit raportului protopopului din Târgu Mureș, Partenie Trombițaș, în satul **Sângeorgiu de Pădure**, biserica ortodoxă fiind distrusă cele 100 de familii ortodoxe au fost obligate să-și părăsească religia și sub jurământ, fură silite a trece la religia reformată²²⁷.

Nici în protopopiatul greco-catolic al Bobârnei nu era o situație mai bună. Bisericele din **Geoagiu de Jos** și de **Sus** “au fost jefuite de unguri și au rămas goale”²²⁸. În parohia **Feredeș**: “Or jefuit biserica de tot”²²⁹. În parohia **Balșa** “Au prădat toate în

²¹⁵ Gelu Neamțu, op. cit., p. 105.

²¹⁶ Ibidem.

²¹⁷ DJHAN, Fond Parohia greco-catolică Hunedoara II, Dosar 1/1854, f. 9.

²¹⁸ Ibidem.

²¹⁹ Ibidem.

²²⁰ Ibidem.

²²¹ Ibidem.

²²² Ibidem.

²²³ Ibidem.

²²⁴ Ibidem, Dosar 1/1860, f. 240-241.

²²⁵ Nicolae Bocșan, op. cit., p. 243.

²²⁶ Ibidem.

²²⁷ Gelu Neamțu, op. cit., p. 106.

²²⁸ Ibidem.

²²⁹ Ibidem.

biserică”²³⁰. Parohia **Glod**: “Jefuit de tot biserica, stricând foarte rău poditura”²³¹. Parohia **Almașu Mic**: “Jefuit biserica de tot. Spart ferestrele”²³². Parohia **Almașu Mare**, biserica din jos: “Jefuit haine, icoane etc”²³³. Parohia **Bârsău**: “Jefuit toată biserica”²³⁴. Nici parohia **Certej** n-a fost ocolită de prădăciunile ungarilor. Și aici au “jefuit toată biserica luând și 150 florini”²³⁵. În timpul campaniei de represiune din toamna anului 1848, biserici din **Hălmăgel** i-au pus foc, distrugând altarul și toate obiectele din biserică. Din fericire, focul nu a cuprins toată biserica și s-a stins²³⁶.

Într-o scrisoare trimisă de Andrei Șaguna starețului de la Mănăstirea Neamț, din 12 iulie 1850, reiese că “în decursul celor doi ani sângeroși ni s-au ars 40 de biserici, 315 s-au jefuit și una s-a dărâmat până la pământ”²³⁷. Pentru restaurarea bisericilor arse sau ruinate, după revoluție s-a acordat suma de 80.000 florini, în timp ce pagubele provocate românilor se ridicau la 29.260.000 fl., argint²³⁸. În aceste condiții nu e de mirare că în unele comunități refacerea bisericilor distruse a durat zeci de ani. Cazul de la Valea Bradului (Zarand) unde biserica abia s-a terminat în anul 1870, rămâne unul de referință dar nu și singular.

Încercarea de culpabilizare a întregii preoțimi române de către istoriografia ungară

O serie de istorici maghiari ai revoluției de la 1848 încearcă să arunce pe seama românilor și a conducătorilor lor, crimele pe care le-au săvârșit ungurii și secuii. După cum scria Pavel Vasici, într-un articol nepublicat că întâmplarea de la “Aiud și Zlatna ne era mereu băgată sub nas, dar sutele de sate arse și miile de români uciși erau omiși cu rea intenție”²³⁹. Chiar și în prezent o serie de istorici maghiari nu se pot dezbara de vechiul nărav. Astfel istoricul maghiar Deák István făcea în anul 1993 o afirmație sumbră: “Adevărații înfrânți în războiul civil, n-au fost ungurii, cu atât mai puțin austriecii, ci românii. Ei n-au câștigat nimic din conflict. Nici Imperiu România Mare, nici Ducat român suveran sub conducerea Habsburgilor, nici măcar un teritoriu românesc autonom în Transilvania”²⁴⁰.

Cu tot regimul polițienesc instaurat în Transilvania, după revoluție, trebuie remarcat că absolutismul a fost o perioadă mai puțin aspră pentru români decât pentru maghiari. Românii au primit sprijin din partea autorităților pentru dezvoltarea cultural-religioasă. Episcopia Blajului a fost ridicată la rang de Mitropolie greco-catolică, iar la Gherla și Lugoj se înființează două episcopii noi. A crescut spectaculos numărul școlilor confesionale românești ortodoxe și greco-catolice. În noua administrație a imperiului românii au fost numiți în posturi importante, iar decretul imperiale sau ale guvernatorului se tipăreau și în limba română²⁴¹.

În cartea sa “1848-1849. Români și unguri”, istoricul Liviu Maior își puneă întrebarea dacă “a fost sau nu victorioasă Revoluția de la 1848-1849 ? Răspunsul nu

²³⁰ Ibidem.

²³¹ Ibidem.

²³² Ibidem.

²³³ Ibidem.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ Ibidem.

²³⁶ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 130; Gelu Neamțu, op. cit., p. 127.

²³⁷ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 183.

²³⁸ Gelu Neamțu, op. cit., p. 145.

²³⁹ Ibidem, p. 121.

²⁴⁰ Ibidem, p. 101.

²⁴¹ Liviu Maior, Români și unguri...p. 406.

poate fi decât unul pozitiv”²⁴². Încercărilor unor “istorici” sau publiciști maghiari de a acuza pe români și conducătorii lor de “masacrele” din 1848-1849 li se dă o primă replică prin Proclamația Comitetului națiunii române adresat semenilor lor, în care se preciza: “Drept aceea și istoria aceea ce judecă lumea cu dreptate și nu desparte efectul de cauza sa, va pune pe sufletul fracțiunii [kossuthiste] acesteia pustiirea satelor și a orașelor, omorurile barbare, spintecarea copiilor, prostituarea femeilor și demoralizarea locuitorilor țării, care le fac ungurii și secuii, și toate acelea, cu care le răspund românii întărâtați și învățați de la ei. Ei au aprins focul, acum dar cine va putea imputa românilor, dacă arde casa ce au aprins-o ungurii și cine e [de] vină, dacă va arde chiar și pe unguri ? Ei au rupt iazul și au adus asupra-și ceriului răzbunător, cine va fi de vină dacă se vor îneca”²⁴³.

Ripostele românilor la teroarea maghiară au fost adunate de către Kémény István, în așa numita “Carte neagră”, a cărei autenticitate a fost pusă la îndoială, cu argumente, de către George Barițiu și Axente Sever. În această lucrare, autorul încearcă chiar și crimele făcute sub comanda sa, printre care “masacrul de la Uioara să-l pună pe seama românilor”. El susținea că asasinatelor de la Uioara ar fi fost făcute de români, iar dezlegarea muribunzilor le-ar fi citit-o, chipurile, “fostul călugăr Nicolae Barna de la Mănăstirea din Ciunga”²⁴⁴.

În răspunsul său la “Cartea Neagră”, Axente Sever arăta că “acești 90 de nenorociți, au fost judecați la moarte de Boer Feri (Ferentz) și Pogány Gyuri. Ei au fost trimiși noaptea din Ocne la Uioara, unde ungurii i-au aruncat în Mureș”²⁴⁵. Concluzionând minciunile fabricate de către autorul “Cărții negre”, Axente Sever spunea: “Hei, hei ! De ce nu avem și noi românii transilvăneni un baron, care să meargă la Uioara și la toate localitățile, unde au fost instalate tribunale de sânge, ca să scrie nu una, ci 10 cărți mult mai negre, decât a baronului Kémény, ca să aibă europenii o adevărată oglindă despre cultura cea înaltă a magnaților maghiari și despre < barbaria noastră >”²⁴⁶.

Nici preoții români n-au scăpat de împrôșcarea cu noroi de către Kémény. În cadrul incidentului de la Zlatna, preotul din localitate este prezentat ca posibil punct de sprijin al atacului, iar românii amintesc de sosirea hoardelor de mongoli: “Valahii s-au aliniat în afara orașului în lungi șiruri și luni, apoi întreaga ceată, în timp ce urla groaznic a început să amenințe spre oraș cu incendierea și în drum spre popa valah din Zlatna au pus mâna pe arme și au început să cerceteze casele izolate, natural din motiv de jaf”²⁴⁷. Nici un cuvânt despre tratative și despre ordinul administratorului Némegyei Janos de a deschide focul asupra românilor²⁴⁸.

De altfel un supraviețuitor al dezastrului de la Zlatna, Lukáts Béla, a cărui familie a căzut victimă în aceste împrejurări “nu reproșează nimic oștirii de glotași munteni și comandantului lor”²⁴⁹. Acțiunea incendierii orașelului minier Zlatna, care a fost pe nedrept incriminată românilor de istoriografia ungurească nu s-a produs totuși

²⁴² Ibidem.

²⁴³ Gelu Neamțu, op. cit., p.134-135.

²⁴⁴ Onifrie Vințeler, Anul 1848 la confluența a trei comitate din Transilvania, în Acta MP, Zalău, 1998, p.117-126.

²⁴⁵ Ibidem.

²⁴⁶ Ibidem.

²⁴⁷ Kémény István, Cartea Neagră. Amintirile din 1848-1849 ale baronului Kémény István, în Történeti Lapok, III, 26 nov. 1876, nr. 48, p. 698.

²⁴⁸ Liviu Maior, Români și unguri...p. 300; Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 215.

²⁴⁹ Ioan Ranca, Avram Iancu, Târgu Mureș, 1996, p. 36.

din cauza lor²⁵⁰. În ceea ce privește distrugerea Aiudului și învinuirea adusă lui Simion Prodan, nu se amintește nici un cuvânt despre încercările sale, din octombrie 1848, de a ajunge la o înțelegere cu aiudenii și răspunsul arogant dat de conducerea orașului la scrisoarea din 19 octombrie. De altfel, comandantul cetății Alba Iulia, deși îl arestează pe Simion Prodan, la sfârșitul lui februarie 1849, și îl supune la numeroase anchete, nu a găsit dovezile pentru nici una din învinuirile ce i s-au adus în legătură cu aprinderea și devastarea orașului²⁵¹. Același Kémény István inventează și scena petrecerii liderilor militari și religioși din Munții Apuseni, și convorbirea purtată între Simion Balint și Avram Iancu privind exterminarea maghiarilor ?!.. Este cunoscut faptul că până la prima intrare în Abrud a lui Hatvani, locuitorilor maghiari de aici nu li s-a întâmplat nimic.

Odată cu intrarea lui Hatvani în Abrud, unii dintre maghiarii de aici și din Roșia, s-au alăturat trupelor lui Hatvani, dedându-se la tot felul de atrocități. Părăsind Abrudul odată cu trupele înfrânte ale arogantului comandant, mulți dintre aceștia vor pieri în timpul luptelor. Aproape de concluziile lui Kémény ajung chiar și o serie de istorici maghiari de azi. Astfel Spira György scrie într-un articol, relativ recent, că după înfrângerea lui Hatvani “românii năvălesc în Abrud și ucid sute de maghiari fără a face distincție între cei care au luat parte la lupte și cei ce au stat deoparte”²⁵². Autorul maghiar Réthy Lajos, scrie că “la omorurile de la Abrud, a fost de fapt și el acolo (Avram Iancu n. n.) dar acelea au fost provocate de trădarea rușinoasă a lui Hatvani”²⁵³. Care “familie ungurească – continuă Réthy Lajos – a ajuns înaintea lui Iancu se putea socoti fericită, viața bărbaților și virtutea femeilor, deopotrivă au avut parte de ocrotire”²⁵⁴.

Prefectul **Vasile Moldovan**, cel ce fusese arestat de Hatvani și a reușit să scape, descrie situația din Abrud, după prima înfrângere a comandantului maghiar și apoi fuga lui rușinoasă. “Când am ajuns în capătul ulicioarei ce dă în piață, mi se arăta o priveriște impunătoare. Mai la toate casele fâlăiau flamure tricolore maghiare. Pe uliți, ici colo câte un cadavru de-al românilor împușcați, încolo nici un suflet de om... Tocmai când să intru în casele popii din Izbita, chiar din fereastra cuartirului meu se descarcă asupra mea două pușcături. Fiind aproape de fereastră nu m-au nimerit. Abia dau îndărăt și de lângă biserica catolică mă întâmpină altă descărcătură”²⁵⁵. “În piață ungurii pușcau pe ferești, iar românii în cete de câte 20-30 inși năvălesc asupra caselor, sparg porțile. Ungurii parte săreau de frică pe ferești, parte îi izbeau pe români cu bolovani în uliță, unde îi măcelăreau poporul înfuriat”²⁵⁶.

Până și pe preotul din Hălmagiul Mic (Hălmăgel) un alt autor maghiar, Baternay Imre, încearcă să-l facă responsabil de crimele odioase săvârșite aici de către trupele lui Gal. “Mai este demn de reținut că preotul ortodox din Hălmagiul Mic, care în timpul înserării a convocat poporul la biserică, înarmat cu lănci, furci de fier și alte instrumente de ucis și acolo le-a citit câteva rânduri, și după ce s-a întâmplat aceasta, sub amenințarea unor mari pedepse, le-a împărțit ordine secrete, în sfârșit, pentru ce ??

²⁵⁰ Ibidem.

²⁵¹ Silviu Dragomir, Avram Iancu, București, p. 139.

²⁵² Spira György, De pe tărâmul celălalt Ioan Dragoș ne vorbește din nou, în AIIC, XXXII, 1993, p. 111-112.

²⁵³ Ioan Rânca, op. cit., p. 92.

²⁵⁴ Ibidem.

²⁵⁵ Ibidem, p. 183.

²⁵⁶ Ibidem, p. 184.

Aceasta nu se poate ști cu siguranță, i-a pus să jure”²⁵⁷. Realitatea este cu totul alta. În 24 octombrie (st. v.), trupa lui Gal a fost întâmpinată la marginea satului de 11 țărani, purtând un steag alb. Rezultatul aceste propuneri de pace: opt dintre ei au fost tăiați cu săbiile, doi aruncați de vii într-o casă incendiată, pe altul “l-au înfășurat în câlți și așa l-au aruncat în foc”, după care a urmat masacrul din sat: 161 de gospodării prefăcute în cenușă, 11 locuitori (între care și un copil de 3 ani, două fete de 16 și 15 ani) împușcați, apoi aruncați în foc, alți patru aruncați de vii în casele incendiate “unde în cele mai groaznice chinuri s-au mutat din această viață”²⁵⁸.

Conform unui document publicat recent în satul Hălmăgel au fost asasinați 44 de locuitori, între care și 9 copii între 5 și 16 ani²⁵⁹. În fruntea bandelor de asasini au fost Kristyori Ioani, Dienes Pista, Pogyi bătrânul cu muierea și fata, Nosztradini, Lakatos Josef, Kurtan. Între aprinzători s-au cunoscut atinsul Kurtan, Benkö, dregătoriul lui Holloky Feri, Solomon, șpanul județului, arendator, Roth Janos, servitorul lui Holloky, Kadar Sandor, feciorul lui Orban notarul, Both Balint, feciorul lui Ribiczey bătrânul, feciorul Bothului și alți mai mulți din comitatele Bihariei, Aradului, tot gardiști de la Salonta, Buteni, Pâncota, Șiria, s. a.”²⁶⁰

Și incidentul de la Brad a fost mistificat atât de Kémény István cât și de Baternai Imre. Preotul Birta, despre care se scrie că a fost aruncat în foc, a fost preot greco-catolic în Baia de Criș între anii 1829-1873²⁶¹. Locul în care s-a produs tragedia familiilor nobiliare din Brad este între Brad și Mesteacăn, pe Valea Crișului Alb și nu în Munții Zarandului. Crimele din Zarand l-au marcat până și pe comisarul maghiar Szanta, care demisionează la 27 aprilie, cuprins de remușcări pentru că nu a reușit să împiedece represaliile dictate de Csutak, așteptând în zadar o reacție din partea Debreținului la rapoartele sale²⁶². În final “Cartea neagră” a lui Kémény István, a cărui sentimente de ură națională împotriva românilor erau arhicunoscute în epocă, aborda evenimentele dintr-un punct de vedere fals și tendențios, iar trecerea sub tăcere a propriilor crime, nu puteau duce decât la mutilarea adevărului istoric²⁶³.

Este regretabil că și unii istorici români mai tineri reiau teoriile fanteziste ale unor istorici sau memorialiști maghiari fără a aduce argumentele necesare pentru combaterea lor. Se lasă să planeze astfel impresia falsă că barbariile din timpul revoluției ar fi aparținând în exclusivitate românilor. Se mai întâlnesc și cazuri în care documentele sunt selectate cu grijă pentru a ocoli cazurile mai speciale. Până în anul 1989, în spiritul internaționalismului proletar nu trebuia să-i supărăm pe vecinii și aliații noștri comuniști.

După cum subliniază istoricul clujean Gelu Neamțu, “poziția barițiană, profund atașată istoriografiei naționale poate fi reiterată fără sfială până când ne vom pătrunde pe deplin de necesitatea dialogului științific onest, ba chiar a depășirii unei oarecari indolențe în a da riposte, precum și a unei inapetențe funciare pentru polemica istorică, atitudine moștenită de la o ideologie nefastă”²⁶⁴. Iar evenimentele însoțite de crimele petrecute în anii 1918 și 1940 ne impune să nu uităm lecțiile istoriei.

²⁵⁷ Baternay Imre, Tulburările valahe din comitatul Zarandului, în Törteneti Lapok, III, 1876, p. 517.

²⁵⁸ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 130.

²⁵⁹ Viorel Vânătoru, Elenuta Mărioara Vânătoru, op. cit., p. 523-525.

²⁶⁰ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, op. cit., p. 106.

²⁶¹ Demetriu Radu, Diecesa Lugoșului. Șematism istoric, Lugoj, 1903, p. 405.

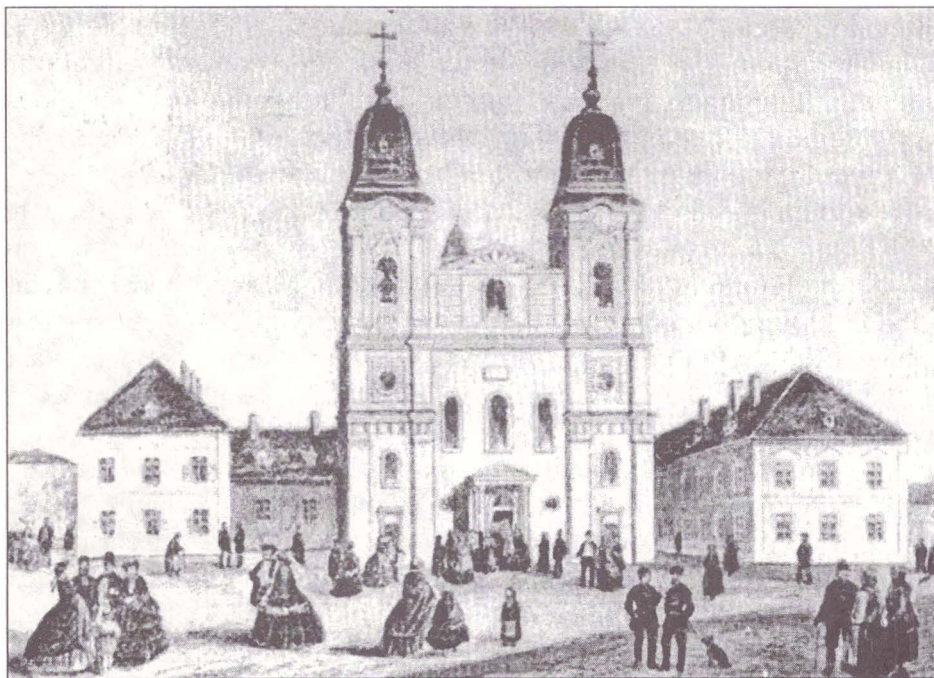
²⁶² Liviu Maior, Români și unguri... p. 385.

²⁶³ Gelu Neamțu, op. cit., p. 123.

²⁶⁴ Ibidem, p. 10.

Această atitudine a istoriografiei românești este necesară pentru a restabili adevărul istoric, având în vedere că imediat după revoluție, mulțime de emigranți maghiari “negaseră acele tiranii cumplite și din contră umpluseră ziarele din Franța, Belgia, Anglia, cu fabule despre atrocități austriece și românești”²⁶⁵. Prin anul 1880, istoricul Jakab Elek, cu o deosebită abilitate scrie că într-adevăr în ziua Dietei el citise că pe străzile Clujului ar fi umblat cete de oameni care ar fi strigat “Uniune sau moarte !”, dar aceasta nu este adevărat, subliniind că “nici particulari, nici cete întregi nu au făcut aceasta”²⁶⁶. La această speculație, George Barițiu îi recomanda să răsfoiască paginile ziarului “Ellenör” din Cluj și va vedea că acolo se striga cu vehemență că acela ce va zice un singur cuvânt în contra uniunii este un trădător și că “toți cei ce nu o voiesc ar trebui spânzurați”, iar uniunea era revendicată cu orice preț “chiar și cu prețul vărsării de sânge”²⁶⁷.

Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania a constituit pentru români și unguri o lecție severă. Românii omorâți la 1848-1849 sunt omorâți încă odată prin tăcerea care s-a așternut peste sacrificiul și eroismul lor. Același istoric Gelu Neamțu concluzionează în valoroasa sa monografie dedicată revoluției de la 1848-1849, că “**genocidul** împotriva românilor din Transilvania a eșuat lamentabil și că oștile vânzătorilor de țară, ca și cele străine, de invazie, n-a reușit să “curețe” Transilvania de români, care, în fond, în ciuda, pierderilor mari au ieșit întăriți, victorioși din această înfruntare pe care nu ei au provocat-o. Uniunea a fost nimicită pentru aproape două decenii”²⁶⁸.

Blajul la mijlocul secolului al XIX-lea

²⁶⁵ Ibidem.

²⁶⁶ Ibidem, p. 13.

²⁶⁷ Ibidem.

²⁶⁸ Ibidem.

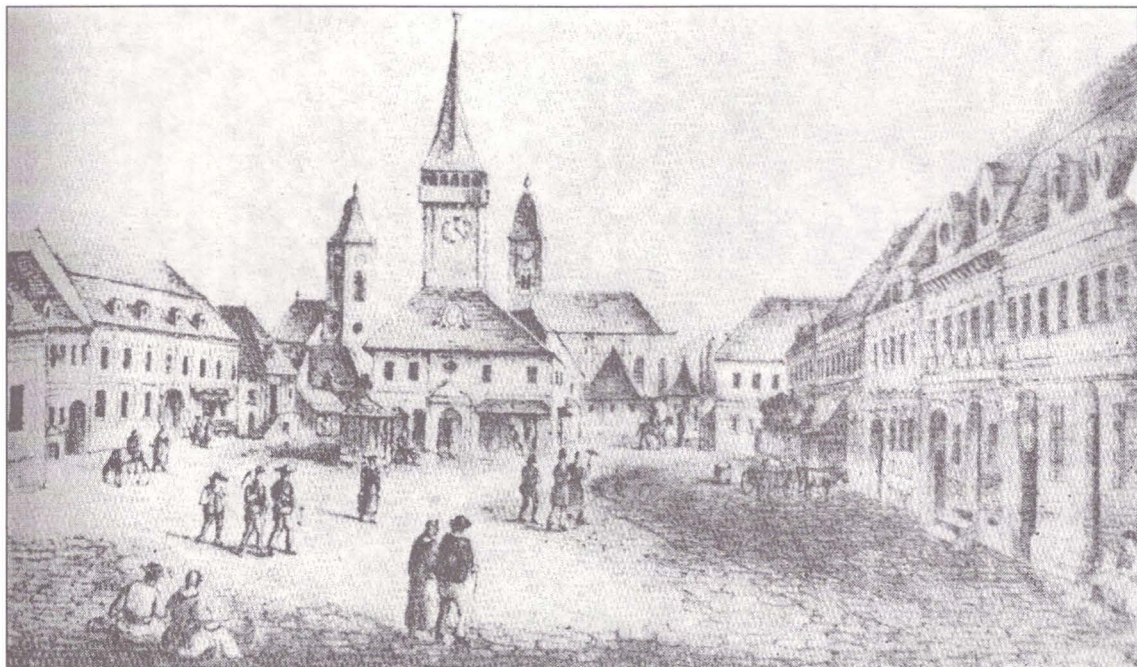

Lăncieri la Zlatna

Târgu Mureș în 1850

Centrul Abrudului

Avram Iancu (1824-1872)

Ioan Buteanu (1821-1849)

Simion Balint (1819-1880)

Nicolae Solomon (1820-1875)

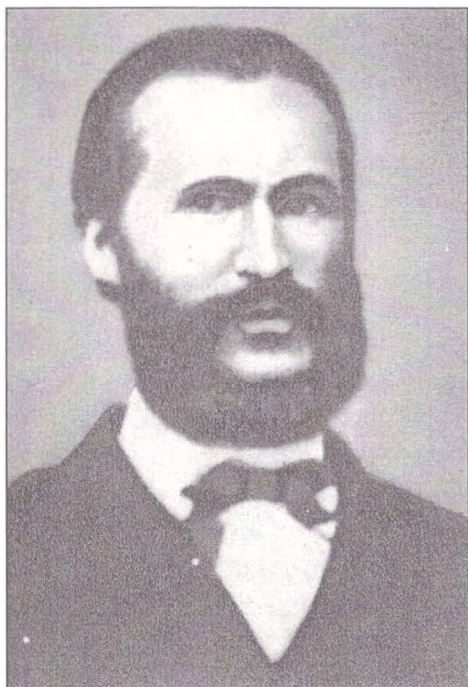

Petru Dobra (1817-1849)

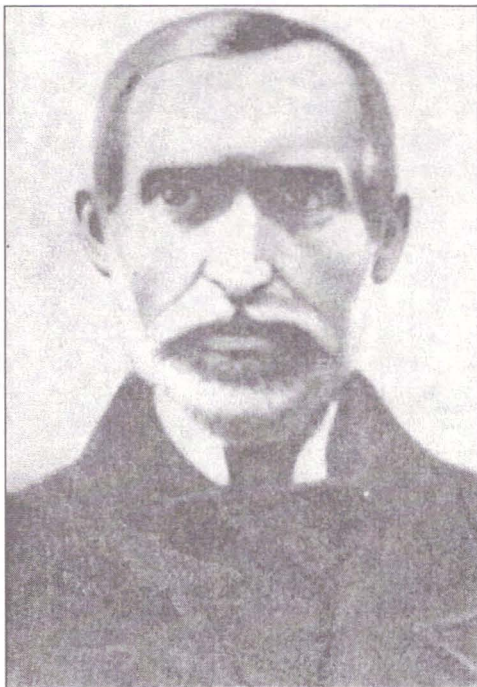

Simion Groza (? – 1885)

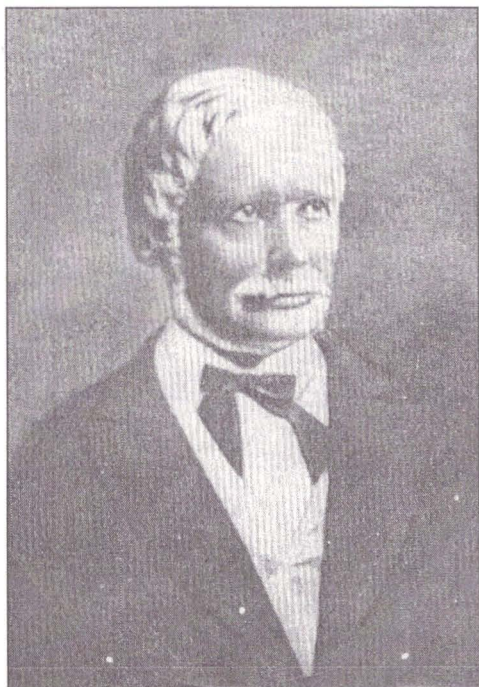

Axente Sever (1821-1909)

Simion Bărnuțiu (1808-1864)

George Barițiu (1812-1893)

Aron Pumnul (1818-1866)

Comunitate Halmagiului

Comunitatea dela Halmagiu Cu aceasta ei provoaste ca indat de la primirea
acestui scrisori sena deie o delusie adesevate despre toate starea
lotrilor acelor cari in unu modu ase tiranu auisere si spandu-
rare atacio ameni si jefuire totu Comitatu; se se gate pite
si carne care se se trimite la Armadie si deodata se oie
Dresci si ero Laciua Amenii mai inteligenti cu cari sena putemu
Consulta despre furtarea soarte a Romanilor dinu Comitatu
acesta

Ioana Buteanu

sig. Projo de Orisii 2 gher dinu Gabere
8718

Profesoru Lazăr
a Jie

Comunitatea Halmagiului va fi indatorata a trionite
aici intitulata Majoralul Lucis-epistole

Scrisoarea lui Ioan Buteanu către hălmăgeni

Vorăceni									
Către pînă la 1848, stăruie război în Revoluția din 1848									
În Opriștăreni									
Numărul de preoți	Numărul de biserici	Numele preotului	Vîrstă	Nationalitate	Religie	Chiar dacă nu este în Opriștăreni	În Opriștăreni sau în altă parte a țării	În Opriștăreni sau în altă parte a țării	În Opriștăreni sau în altă parte a țării
21									
1		Golda Bezu	50				în drad	în Opriștăreni 1848	Flora
2		Andreu Samson	56				drad	1848	
3		Poram Medrea	54				drad	1848	
4		Loi Nicolae	40				drad	1848	
5		Julia Cosamcin	26				în Opriștăreni 1848	1848	
6		Art Mariscu	72				în Opriștăreni 1848	1848	
7		Opca Tamasu	50				drad	1848	Opriștăreni
8		Colia Iuan	48				drad	1848	Opriștăreni
9		Ionuș Bezu	77				drad	"	"
10		Ionuș Flore	40				drad	"	"
11		Pisti Dumitru	50				drad	"	"
12		Pisti Mihail	23				drad	"	"
13		Pisti Georgie	21				drad	"	"
14		Opca Precup	20				drad	"	"
15		Pisti Flore	75				în drad	"	"
16		Ionuș Rafila	80				în Opriștăreni 1848	"	"
17		Manasiu Iuan	50				Halmagy	1848	"
18		Drăia Mariscu	1/2				Tomnaser	1848	"
19		David Tăgător	20				Grohar	1848	"
20		David Tăgător	21				Grohar	1848	"
21		Julia Solomon	60				Medaren	1848	"
22		Leusyan Iuan	50				Tomara	1848	"
23		Julia Iuan	40				Tomara	1848	"
24		Sim Dăb	40				Dră	1848	"

68	Dumbrăvești Sf. Iosif	Ioan	10	„	„	„	„	„
69		Paraband	60	„	„	„	„	„
70		„	50	„	„	„	„	„
71		„	20	„	„	„	„	„
72		„	60	„	„	„	„	„
73		„	30	„	„	„	„	„
74		„	20	„	„	„	„	„
75		„	20	„	„	„	„	„
76		„	1	„	„	„	„	„
77		„	2	„	„	„	„	„
78		„	10	„	„	„	„	„
79	Dumbrăvești Sf. Iosif	„	10	„	„	„	„	„
80		„	25	„	„	„	„	„
81		„	20	„	„	„	„	„
82		„	20	„	„	„	„	„
83		„	50	„	„	„	„	„
84		„	50	„	„	„	„	„
85		„	10	„	„	„	„	„
86		„	25	„	„	„	„	„
87		„	25	„	„	„	„	„
88		„	25	„	„	„	„	„
89	Dumbrăvești Sf. Iosif	„	1	„	„	„	„	„
90		„	25	„	„	„	„	„
91		„	50	„	„	„	„	„
92		„	40	„	„	„	„	„
93		„	25	„	„	„	„	„
94		„	20	„	„	„	„	„
95		„	60	„	„	„	„	„
96		„	110	„	„	„	„	„
97		„	60	„	„	„	„	„
98		„	25	„	„	„	„	„
99	Dumbrăvești Sf. Iosif	„	40	„	„	„	„	„
		„	„	„	„	„	„	„
		„	„	„	„	„	„	„
		„	„	„	„	„	„	„
		„	„	„	„	„	„	„
		„	„	„	„	„	„	„
		„	„	„	„	„	„	„
		„	„	„	„	„	„	„
		„	„	„	„	„	„	„
		„	„	„	„	„	„	„

Vorname																
Cea prima listă, reală răsună în Revoluția Albă din																
În Oprișanu																
Numărul de listă	Numărul de listă	Numărul de listă	Numărul de listă	Numărul de listă	Numărul de listă	Numărul de listă	Numărul de listă	Numărul de listă	Numărul de listă							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10							
133	L. 34	Ionica George	70	M. - C	M. - C	M. - C	M. - C	M. - C	M. - C							
136		Ionica Logodan	16													
137		Popa Sima Ilie	40													
138		Popa Ion	50													
139		Ionica Reboiu	30													
140		Ionica Logodan	25													
141		Ionica Anica	60													
142		Ionica Flora	50													
143		Ionica Veseli	80													
144		Ionica Tomila	12													
145	L. 34	Ionica Iosiu	16	M. - C	M. - C	M. - C	M. - C	M. - C	M. - C							
146		Ionica Teodora	40													
147		Ionica Anna	50													
148		Ionica Iosiu	60													
149		Ionica Iosiu	14													
150		Ionica Sima	13													
151		Ionica Anon	40													
152		Ionica Anon	55													
153		Ionica Iosiu	60													
154		Ionica Niculita	16													
2. Lista din 1918, care este în prezent în posesia																
a. Listă din 1918 - 1919																
50																

Verzeichniss									
Censul primului Confed. răsărită rășarimului Conf. Revolutionis Abisam de									
Conf. Quindensam									
Conf. Quindensam	Conf. Quindensam	Conf. Quindensam	Conf. Quindensam	Conf. Quindensam	Conf. Quindensam	Conf. Quindensam	Conf. Quindensam	Conf. Quindensam	Conf. Quindensam
180	181	182	183	184	185	186	187	188	189
180	181	182	183	184	185	186	187	188	189
190	191	192	193	194	195	196	197	198	199
200	201	202	203	204	205	206	207	208	209
210	211	212	213	214	215	216	217	218	219
220	221	222	223	224	225	226	227	228	229
230	231	232	233	234	235	236	237	238	239
240	241	242	243	244	245	246	247	248	249
250	251	252	253	254	255	256	257	258	259
260	261	262	263	264	265	266	267	268	269
270	271	272	273	274	275	276	277	278	279
280	281	282	283	284	285	286	287	288	289
290	291	292	293	294	295	296	297	298	299
300	301	302	303	304	305	306	307	308	309
310	311	312	313	314	315	316	317	318	319
320	321	322	323	324	325	326	327	328	329
330	331	332	333	334	335	336	337	338	339
340	341	342	343	344	345	346	347	348	349
350	351	352	353	354	355	356	357	358	359
360	361	362	363	364	365	366	367	368	369
370	371	372	373	374	375	376	377	378	379
380	381	382	383	384	385	386	387	388	389
390	391	392	393	394	395	396	397	398	399
400	401	402	403	404	405	406	407	408	409
410	411	412	413	414	415	416	417	418	419
420	421	422	423	424	425	426	427	428	429
430	431	432	433	434	435	436	437	438	439
440	441	442	443	444	445	446	447	448	449
450	451	452	453	454	455	456	457	458	459
460	461	462	463	464	465	466	467	468	469
470	471	472	473	474	475	476	477	478	479
480	481	482	483	484	485	486	487	488	489
490	491	492	493	494	495	496	497	498	499
500	501	502	503	504	505	506	507	508	509
510	511	512	513	514	515	516	517	518	519
520	521	522	523	524	525	526	527	528	529
530	531	532	533	534	535	536	537	538	539
540	541	542	543	544	545	546	547	548	549
550	551	552	553	554	555	556	557	558	559
560	561	562	563	564	565	566	567	568	569
570	571	572	573	574	575	576	577	578	579
580	581	582	583	584	585	586	587	588	589
590	591	592	593	594	595	596	597	598	599
600	601	602	603	604	605	606	607	608	609
610	611	612	613	614	615	616	617	618	619
620	621	622	623	624	625	626	627	628	629
630	631	632	633	634	635	636	637	638	639
640	641	642	643	644	645	646	647	648	649
650	651	652	653	654	655	656	657	658	659
660	661	662	663	664	665	666	667	668	669
670	671	672	673	674	675	676	677	678	679
680	681	682	683	684	685	686	687	688	689
690	691	692	693	694	695	696	697	698	699
700	701	702	703	704	705	706	707	708	709
710	711	712	713	714	715	716	717	718	719
720	721	722	723	724	725	726	727	728	729
730	731	732	733	734	735	736	737	738	739
740	741	742	743	744	745	746	747	748	749
750	751	752	753	754	755	756	757	758	759
760	761	762	763	764	765	766	767	768	769
770	771	772	773	774	775	776	777	778	779
780	781	782	783	784	785	786	787	788	789
790	791	792	793	794	795	796	797	798	799
800	801	802	803	804	805	806	807	808	809
810	811	812	813	814	815	816	817	818	819
820	821	822	823	824	825	826	827	828	829
830	831	832	833	834	835	836	837	838	839
840	841	842	843	844	845	846	847	848	849
850	851	852	853	854	855	856	857	858	859
860	861	862	863	864	865	866	867	868	869
870	871	872	873	874	875	876	877	878	879
880	881	882	883	884	885	886	887	888	889
890	891	892	893	894	895	896	897	898	899
900	901	902	903	904	905	906	907	908	909
910	911	912	913	914	915	916	917	918	919
920	921	922	923	924	925	926	927	928	929
930	931	932	933	934	935	936	937	938	939
940	941	942	943	944	945	946	947	948	949
950	951	952	953	954	955	956	957	958	959
960	961	962	963	964	965	966	967	968	969
970	971	972	973	974	975	976	977	978	979
980	981	982	983	984	985	986	987	988	989
990	991	992	993	994	995	996	997	998	999
1000	1001	1002	1003	1004	1005	1006	1007	1008	1009

229		Reșina	George	20	an	g. 2	Reșina	Metropole	19. martie 1849
230		Reșina	Sidon	50	"	"	"	"	"
1		Reșina	George	60	"	"	"	"	"
2		Reșina	Andrei	50	"	"	"	"	"
3		Reșina	Andrei	45	"	"	"	"	"
4		Reșina	Juan	40	"	"	"	"	"
5		Reșina	Colin	30	"	"	"	"	"
6		Reșina	George	25	"	"	"	"	"
7		Reșina	George	40	"	"	"	"	"
8		Reșina	George	27	"	"	"	Reșina	19. martie 1849
9		Reșina	George	27	"	"	"	"	"
240		Reșina	George	60	"	"	"	"	"
1		Reșina	George	40	"	"	"	"	"
2		Reșina	George	17	"	"	"	"	"
3		Reșina	George	12	"	"	"	"	"
4		Reșina	George	10	"	"	"	"	"
5		Reșina	George	15	"	"	"	"	"
6		Reșina	George	9	"	"	"	"	"
7		Reșina	George	55	"	"	"	Met. Reșina	"
8		Reșina	George	40	"	"	"	"	"
9		Reșina	George	42	"	"	"	"	"
250		Reșina	George	67	"	"	"	"	"
1		Reșina	George	62	"	"	"	"	"
2		Reșina	George	5	"	"	"	"	"
3		Reșina	George	5	"	"	"	"	"
4		Reșina	George	29	"	"	"	Met. Reșina	"
5		Reșina	George	25	"	"	"	Met. Reșina	"
6		Reșina	George	25	"	"	"	Met. Reșina	"
7		Reșina	George	31	"	"	"	Met. Reșina	"
8		Reșina	George	52	"	"	"	"	"
9		Reșina	George	25	"	"	"	"	"
260		Reșina	George	23	"	"	"	"	"
261		Reșina	George	23	"	"	"	"	"

Locuitori din Zarand asasinați de trupele maghiare
în timpul Revoluției de la 1848-1849 (a, b, c, d, e, f)

THE TRAGEDY OF THE CLERGY AND THE DESTRUCTION OF THE ROMANIAN CHURCHES DURING THE REVOLUTION OF TRANSYLVANIA FROM 1848-1849

Abstract

During the revolution, the priests were the main targets of the Hungarian and Sekler terrorist gangs, because they opposed to the union of Transylvania with Hungary. Hundreds of priests were mistreated, beaten, and robbed of their goods. An important number of them paid their wish for freedom with their lives.

Amidst the killed priests from the Hunedoara and Zarand county we remember the priests from Spini, Țărățel, Mesteacăn, Țebea, Brad, Strâmba, Brotuna.

Among the devastated churches by the Hungarians, we mention the episcopate residences from Blaj and Sibiu, the churches from Hălmăgel, Brotuna, Țărățel, Blăjeni, Brad, Valea Brad, Hunedoara, Zlatna, Abrud, Plosca, Geoagiu, Balșa, Feredeșu, Almașu Mic, Bârsău, Certej, etc.

After the revolution, the Hungarian historiography tried to put the crimes on behalf of the Romanians, publishing "fantasies" in the newspapers from France, Belgium and England. Two eyewitnesses of the revolution, Ioan Axente Sever and George Barițiu replied, demonstrating the crimes of the Hungarian troops along Transylvania.

Figure captions

1. Blaj in the middle of the 19th century
2. Uhlans from Zlatna
3. Târgu Mureș in 1850
4. The center of Abrud
5. Avram Iancu (1824-1872)
6. Ioan Buteanu (1821-1849)
7. Simion Balint (1819-1880)
8. Nicolae Solomon (1820-1875)
9. Petru Dobra (1817-1849)
10. Simion Groza (? – 1885)
11. Axente Sever (1821-1909)
12. Simion Bărnuțiu (1808-1864)
13. George Barițiu (1812-1893)
14. Aron Pumnul (1818-1866)
15. The letter of Ioan Buteanu to the community from Hălmăgești
16. Inhabitants from Zarand murdered by the hungarian troops during the 1848-1849 revolution